

Militaire Spectator

WAARIN OPGENOMEN DE
OFFICIËLE MEDEDELINGEN
VAN DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Een oefening van de Chinese strijdkrachten.
Op blz. 101 een artikel over de Chinese defensie

Militaire Spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris: A. G. D. van Osch
Beringlaan 13, 2803 GA Gouda

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

T. de Kruijf
generaal-majoor der genie
p/a Defensieleergangen MPC 16Y
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Telefoon (015) 15 27 00

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

A. C. L. Adema
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

J. F. W. van Angeren
luitenant-kolonel Koninklijke luchtmacht

ir. J. W. van Bommel
kolonel van de technische staf

J. M. J. Bosch
kolonel der cavalerie

drs. P. H. Kamphuis
hoofd Sectie Mil. Geschiedenis KL

drs. G. J. C. Roozendaal
kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst

BUREAU-REDACTIE/PRODUKTIE:

Kalvermarkt 28, 2511 CB Den Haag
Telefoon (070) 3 18 68 67

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar
Losse nummers f 3,-

ADVERTENTIES:

Giethoorn-NND
Postbus 41, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 66 66
I.s.m. CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A. H. C. Thijssen
Telefoon (04970) 1 67 89

NADRUK VERBODEN

<i>Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht</i>	94
<i>Editoriaal: De omvang van de strijdkrachten</i>	95
<i>W. C. Louwerse: Luchtmacht na de Koude Oorlog</i>	97
<i>Zhang Shu chun: The armed forces of the People's Republic of China</i>	101
<i>F. H. Meulman: Defensieve defensie als alternatieve verdedigings-conceptie</i>	106
<i>jhr. C. M. Storm van 's Gravesande: Rusland, een jaar na de coup</i>	112
<i>drs. J. B. G. Born, drs. R. E. de Vries en prof. dr. C. W. Vroom: Uitdunnen der rangen. Cultuur als oorzaak van verloop onder officieren</i>	121
<i>prof. dr. J. M. W. Binneveld: Militaire psychiatrie</i>	128
<i>Meningen van anderen: Een lans voor de infanterie</i>	135
<i>Antwoord op meningen van anderen Een lans voor de infanterie</i>	135
<i>Boeken</i>	135

OFFICIËLE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

KL/KLu-mededelingen/ orders cfm VS 2-1100

KL-order (CLAS/BSL) 15/6. Lijst van te nemen maatregelen in geval van een calamiteit (900724).

KL-order (BLS) 53/86. Regeling gedragswetenschappelijk onderzoek in de KL (900724).

KL-order (DEBKL) 21.2/33. KL-publicaties t.b.v. KLu (900724).

KL-order (CLAS/BLS) 04.2/27. Hoogste bedragen voor: A Onderdeelondersteuningsfonds, B schoonmaakartikelen (900814)

KL-med. (BLS) 85.1. Berichten die op civiele adressen moeten worden afgeleverd (901001).

KL-med. (CLAS/BLS) 85.2. Facsimileberichten (901001).

KL-order (DEBKL) 04.8/15. Procedure rapporten accountantsdienst (901001).

KL-order (DEBKL) 55.3/2. Informatieverstrekking aan de algemene rekenka-

mer (901001).

KL-order (LAS) 78.554. Brevetten voor militaire parachutisten (901001).

KL-order (DEBKL) XX.X/1. KL-orders en KL-mededelingen (901001).

KL-order (CLAS) 45/1. Het beheersen van het energieverbruik (910123).

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

Verschenen en opgenomen in VS 2-2506, Index van voor de KL van kracht zijnde boekwerken.

KL-order (DPKL) 51.2/200. Opkomstdata, bevorderingsdata alsmede data groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht (910123).

KL-order (Ministeriële regeling) 86/14.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat de officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGS WETENSCHAP

Op donderdag 18 maart a.s. houdt de vereniging voor leden en andere geïnteresseerden een bijeenkomst in het auditorium van het Instituut Defensieoergangen, Brasserskade 227a, Rijswijk, waar prof. mr. G. L. Coolen (bijz. hoogleraar Militair recht te Amsterdam), kol b.d. N. Stuiver (voorz. NOV) en kltz drs. R. T. B. Visser (voorz. KVMO) zullen spreken over

De vrijheid van meningsuiting in de krijgsmacht

De discussie zal worden geleid door lgen G. J. Folmer.
Zaal open 19.00 uur, aanvang 19.30 uur, einde 22.00 uur.
Verzoeken aan te melden tijdens werkuren: (015) 15 27 00

Telecommunicatie-aangelegenheden Koninklijke landmacht; niet van toepassing in tijd van oorlog.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

IK 11-55. Memorandum voor abonnees van het Legerkorpsrayonverbindingssysteem (2e dr.; uitg. 1 feb 1991). Enkele geconstateerde tekortkomingen tijdens de introductie van het Zodiac-fase 3-systeem bij de gebruikers maakten een 2e druk nodig.

IK 11-1. Elektronische bescherming (2e dr.). Gewijzigde inzichten en naamgeving op eov-gebied (MC 64, NATO EW Policy) hebben een nieuwe opzet van IK 11-1 noodzakelijk gemaakt.

VS 11-55. Handleiding voor abonnees van het Legerkorpsrayonverbindingssysteem (2e dr.). Ten behoeve van de beproeving, de opleiding en tot ontwikkeling tot een definitief voorschrift is in 1988 de voorlopige richtlijn VR 11-55 uitgegeven. In VS 11-55 zijn de commentaren op VR 11-55 verwerkt die bij beproevingen naar voren zijn gekomen. Ook is het commentaar op de VR van de gebruikers tijdens oefeningen geëvalueerd en verwerkt. VS 11-55, 2e dr., is vastgesteld door LAS/SSOV, d.d. 17 april 1991, nr SSOV/3253. Hiermee vervalt de 1e druk, uitgegeven als VR 11-55.

De omvang van de strijdkrachten

De omvang van de Nederlandse strijdkrachten is reeds vele jaren, zo niet vele eeuwen, een onderwerp van discussie geweest. De huidige discussie over de omvang en de samenstelling is dus geen nieuw fenomeen. In dit verband moet tevens worden opgemerkt, dat, welke benadering de regering ook volgt en tot welke keuze zij komt, daarop altijd kritiek zal zijn. Toch lijkt het gewenst vanwege de actualiteit over dit onderwerp enkele opmerkingen te maken.

In de periode van de Koude Oorlog was het mogelijk de noodzakelijke omvang van de strijdkrachten af te leiden van de militaire capaciteit van de landen van het toenmalige Warschau-Pact. Uiteraard was de feitelijke bijdrage van de verschillende NAVO-landen afhankelijk van politieke consultatie en afspraken tussen deze landen. Maar, zoals de Defensienota 1984 aangeeft, uitgangspunt was de veronderstelde dreiging. Zo werd in die nota vermeld dat het Nederlandse legerkorps bij een eventueel Oost-Westconflict zich te weer zou moeten stellen tegen ongeveer negen divisies. De opdracht het defensief (succesvol) te voeren in het toegewezen vak en tegen die dreiging bepaalde in belangrijke mate de omvang van het 1e Legerkorps. De hoeveelheid nodig geachte tanks en andere antitankwapens, maar ook van andere middelen, zoals bouw-

machines, werd in dat scenario zelfs met behulp van *operational research* min of meer mathematisch bepaald. Voor de Koninklijke marine en de Koninklijke luchtmacht werden op overeenkomstige wijze de bijdragen aan de NAVO overeengekomen en vervolgens nationaal vastgesteld. Uiteraard werd uitgebreid gedebatteerd over de vraag of Nederland al dan niet bepaalde taken op zich moest nemen, maar gegeven een bepaalde taak stonden de daaraan gerelateerde middelen feitelijk niet meer ter discussie.

Met het uiteenvallen van het Warschau-Pact en de Sovjet-Unie is ook de dreiging (vrijwel) verdwenen. In de nieuw ontstane situatie blijkt volgens de Defensienota 1991 sprake te zijn van „veiligheidsrisico's”, die „blijven bestaan”. Uit dit laatste kan men afleiden, dat deze risico's niet een tijdelijk maar een (meer) permanent karakter hebben. Kennelijk wordt verondersteld dat het begrip duidelijk genoeg is, want een nadere omschrijving ervan wordt niet gegeven. De tekst vermeldt verder o.m.: „Van een rechtstreekse bedreiging van West-Europa is niet langer sprake”, en elders: „Terwijl de dreiging uit het oosten sterk is afgenomen, neemt die uit het zuiden en zuidoosten toe”. Aangezien hier toch wordt gesproken van „dreiging”, zou men veiligheidsrisico's kunnen omschrijven als indirecte bedreigingen van Nederland. De reden om van indirecte dreiging te spreken, wordt dan veroorzaakt door de grotere afstand tot Nederland van de gebieden waar deze nieuwe dreiging ontstaat, alsmede door het soms minder militaire karakter ervan. Uit het vorenstaande kan dus worden geconcludeerd dat veiligheidsrisico's als een vorm van dreiging kunnen worden beschouwd. Een verdere evaluatie zal dan moeten leiden tot het vaststellen van de behoefte aan een eventuele Nederlandse militaire bijdrage ingeval de dreiging manifest wordt. Het moet als positief worden beschouwd, dat Nederland – evenals een aantal Westeuropese landen – die dreiging nu reeds heeft onderkend. Evenzo moet het Nederlandse voornemen worden gewaardeerd troepen voor een dergelijke inzet aan te wijzen en op te leiden. Het verleden heeft wel eens een andere houding van de Westeuropese landen te zien gegeven.

Het onderkennen van een dreiging is essentieel om de omvang van de daaraan te relateren strijdkrachten te kunnen bepalen, aldus Les Aspin in een analyse van 25 februari 1992; toen nog als *Chairman House Arm-*

ed Services Committee. In die analyse komt hij tot een methode om de behoefte aan (Amerikaanse) conventionele strijdkrachten vast te stellen. Aspin stelt in dit verband dat moet worden vastgesteld in hoeverre vitale nationale belangen worden bedreigd. Naar zijn mening dient het in de huidige periode van bezuinigingen ook voor de burger duidelijk te zijn, waarom geld aan strijdkrachten moet worden uitgegeven. Een verband tussen dreiging, vitale belangen en krijgsmacht moet dus kunnen worden gelegd.

Een dergelijke benadering biedt ook voor Nederland de mogelijkheid te komen tot een weloverwogen vaststelling van zijn krijgsmacht. Hierbij kan onderscheid worden gemaakt naar omstandigheden en doel waaronder inzet van strijdkrachten zou kunnen plaatsvinden. Als bijkomend voordeel kan met deze redenering de behoefte aan militaire middelen ook aan het grote publiek duidelijk worden gemaakt. Alhoewel Les Aspin uitgaat van de Amerikaanse positie in de wereld, is het toch interessant van zijn visie kennis te nemen, omdat bepaalde elementen ook bruikbaar lijken voor een Nederlandse benadering. Voor de mogelijke inzet van Amerikaanse strijdkrachten maakt hij onderscheid tussen:

- inzet tegen een regionale agressor; met name worden het Midden-Oosten, Zuidwest-Azië en Noord-Korea genoemd;
- het tegengaan van proliferatie van nucleaire en andere terreurwapens;
- bestrijding van terrorisme;
- beperking van de handel in drugs;
- het bewaren van de vrede (*peace-keeping*; de term *peace-enforcing* wordt niet gebruikt!);
- steunverlening aan burgers (humanitaire hulp).

Met betrekking tot de conventionele strijdkrachten van het GOS stelt hij dat deze de eerstkomende jaren niet in staat zullen zijn tot externe agressie. Regionaal kunnen die strijdkrachten wel een bedreiging gaan vormen, maar dan wordt een lange waarschuwings-tijd verondersteld.

Ten behoeve van de voor Nederland relevante situaties zal moeten worden vastgesteld in welke omstandigheden – in beginsel – een bijdrage zal worden geleverd. De duur van inzet en de eventuele samenloop met andere acties zullen mede bepalend zijn voor de omvang van de aan te houden strijdkrachten. De snelheid waarmee een Nederlandse bijdrage zal moeten worden geleverd zal van invloed zijn op o.m. de inzetgereedheid en de benodigde logistieke ondersteuning, transportcapaciteit inbegrepen. Nadere analyse en overleg met de bondgenoten zal moeten leren of het zinvol is uit te gaan van min of meer vaste *contingencies* met een overeengekomen Nederlandse deelname voor bepaalde situaties. Nadat op deze wijze een beeld is verkregen van de aard en omvang van de verwachte Nederlandse deelname zal een afweging kunnen worden gemaakt tussen kosten, die dergelijke activiteiten meebrengen en de bereidheid – gelet op het nationale belang – die kosten op te brengen.

Over deze afweging zal de nodige duidelijkheid moeten worden verschaft en discussie moeten worden gevoerd. Gezien de belangen die aan de orde zijn, is een zo groot mogelijke consensus gewenst. Het is te hopen, dat aan de in januari jl. verschenen Prioriteitennota een overeenkomstige benadering ten grondslag heeft gelegen, en dat de discussie erover niet tot een kleine kring beperkt blijft.

W. C. Louwerse

luitenant-generaal van de Koninklijke luchtmacht b.d.

Luchtmacht na de Koude Oorlog

De Koude Oorlog is definitief voorbij, daarover is inmiddels iedereen het eens. Het lijkt erop dat wij werkelijk op de drempel staan van een nieuw tijdperk in militair-strategische zin. De „standaard-NAVO-oorlog”, waarop wij ons tot in elk detail hadden voorbereid is definitief verleden tijd. Zoals aan het einde van elke oorlog plegen politici, maar bovenal militairen, zich te beraden op de toekomst.

Lessen die zijn geleerd worden zo veel mogelijk vertaald in doctrines, die bruikbaar zijn in het nieuwe tijdperk. Een probleem is vaak dat de karaktertrekken van de nieuwe tijd nog onduidelijk zijn. Wij zullen moeten leren dat zelfs het „idioom” waarvan men zich tot dan toe heeft bediend niet altijd meer aansluit bij de wijze van denken die in een getransformeerde wereld nodig is. Niet zelden zal men slechts met moeite de neiging kunnen onderdrukken zich voor te bereiden op de afgelopen oorlog, dan wel de weinige lessen die zijn geleerd in de nog zo prille nieuwe orde tot regel te verheffen.

Het was in dit kader zeer terecht dat de redactie van de *Militaire Spectator* het januarinumnummer heeft gewijd aan de toekomst van de Nederlandse krijgsmacht. Als exponent van de militaire gemeenschap richtte generaal der infanterie b.d. G. L. J. Huysers, voormalig Chef Defensiestaf, zich op de „Krijgsmacht zonder grenzen”. Qua analyse van de veiligheidssituatie blijkt dit artikel dicht in de buurt te komen van de Prioriteitnota. Ook de uiteenzetting over de positie van de Verenigde Naties was up to date. Opmerkelijk in die bijdrage was echter het op de landmacht georiënteerde karakter van de „vertaalslag naar de eigen landsverdediging”, in het bijzonder waar een poging werd gedaan tot kwantificering, hetgeen uitmondde in de uitspraak:

Duidelijk is dat er over het gehele spectrum van vredesoperaties een grote behoefte is aan landstrijdkrachten, vervolgens zeestrijdkrachten en daarna aan luchstrijdkrachten.

Opmerkelijk, omdat dit mening, zo leert ons de Prioriteitnota, bepaald niet wordt gedeeld door de bewindslieden. Bij de NAVO heb ik evenmin een dergelijke stellingname aangetroffen. Door de bijdrage van de voormalig Chef Defensiestaf dreigt een zekere onbalans te ontstaan in de gedachtenvorming op dit gebied. Dit vraagt dan ook om enig tegenwicht van marine en luchtmacht. Gelet op mijn achtergrond zal het u niet verbazen dat mijn bijdrage beoogt de luchtmachtaspecten van de nieuwe veiligheidsorde onder de aandacht te brengen.

Eerst moeten wij aandacht besteden aan de context waarbinnen wij praten. Cruciaal bij het afbakenen van die context is antwoord op de vraag waarover wij het hebben als wij spreken over „vredesoperaties”. Bedoelen wij daarmee hetgeen in de Defensienota 1991 staat omschreven als:

In het Handvest van de Verenigde Naties niet voorziene operaties, met behulp van vredes machten, die in feite een semi-militaire taak hebben; operaties, waartoe de VN zich tot voor kort beperkten, verlamd door de Koude Oorlog.

Met andere woorden *peace-keeping*? Of worden mede in beschouwing genomen de zg. *peace-enforcement*-operaties, die in „An agenda for peace” door de SG van de VN worden aangeduid met *peace-making* met militaire middelen? De nadruk, die reeds in de Defensienota '91 wordt gelegd op „crisismanagement, waaronder vredesoperaties”, brengt mij tot de conclusie dat voor Nederland en zijn krijgsmacht in beginsel de totale scala aan „P's van de VN” aan de orde is. Dus: *preventive diplomacy, peace-making* (incl. *peace-enforcement*), *peace-keeping* en *peace-building*.

Vervolgens moeten wij proberen te bepalen wat exact achter deze „P's” schuilgaat. En dat is zeker niet zo eenvoudig als in eerste instantie lijkt, gelet op het onbekende karakter van de nieuwe wereldorde. In het citaat boven gen Huysers artikel sloeg

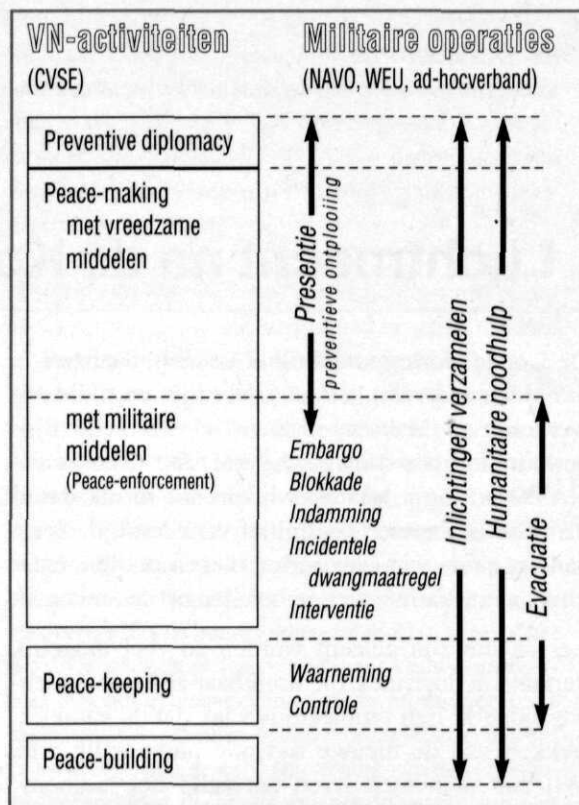
Winnie-the-Pooh de spijker op de kop, toen hij concludeerde dat met het geven van een stellig antwoord op de vraag van Piglet moest worden gewacht tot duidelijk zou zijn geworden waarover men het überhaupt heeft. Het kost immers weinig moeite te onderkennen dat in veiligheidspolitieke kringen wordt geworsteld met de vraag op welke wijze moet worden ingespeeld op de ontwikkelingen in de wereld. Sterker nog: met de vraag wat het wezen van de nieuwe internationale orde bepaalt. De praktijk van alledag maakt duidelijk dat het identificeren van de soorten reacties (de „P's”) die mogelijk zijn in een situatie zoals in Irak, Joegoslavië, Somalië en Mozambique, bepaald geen sinecure is, laat staan de praktische invulling van de daarmee verbonden operaties.

Ons ministerie van defensie heeft een poging gedaan de VN-activiteiten en de momenteel voorziene militaire operaties met elkaar in verband te brengen (zie het hierbij afgedrukte schema). Nog steeds is daarbij echter sprake van een relatief grove indeling, waaraan nog niet voldoende „handjes en voetjes” zijn gegeven.

Wezenskenmerk van een krijgsmacht?

Onder die omstandigheden komt men, zoals in mijn inleiding al is aangegeven, gemakkelijk in de verleiding de weinige lessen die in de prille, nieuwe veiligheidssituatie zijn geleerd, te verheffen tot wetmatigheden, zonder ze te onderwerpen aan een zorgvuldige analyse. Geniesteun in Noord-Irak, verbindings- en transporttaken in Joegoslavië en toezicht op de naleving van een bestandsovereenkomst in Cambodja; het zijn belangrijke voorbeelden van inzet van Nederlandse militairen waarop de betrokkenen trots kunnen zijn. Men kan zich echter desondanks afvragen of dat nu bij uitstek de taken zijn die tot het wezenskenmerk van een krijgsmacht behoren en daarom het toekomstige karakter van de Nederlandse defensie-inspanning zouden moeten bepalen. Naar mijn mening is dat niet zo. Het zou een krijgsmacht opleveren die juist niet – om met de woorden van gen Huyser te spreken – in het totale spectrum van „vredesoperaties” *à la carte* kan worden ingezet.

Het militaire apparaat is immers bovenal het legitieme geweldsinstrument van een regering. Hoezeer ook waarde moet worden gehecht aan humanitaire operaties, zij kunnen nooit meer worden dan

Het verband tussen de VN-activiteiten en de thans voorziene militaire operaties

een „bijproduct” van het militaire apparaat, iets waartoe de militaire organisatie vanwege de intrinsieke eigenschappen die voortvloeien uit haar primaire taak *eveneens* in staat is. Het creëren van inzetopties van militaire middelen *à la carte*, in het totale spectrum van de crisisbeheersing, vergt derhalve primair een beschouwing op militair-operationeel niveau.

En de behoefte daaraan wordt met de dag groter. Meer en meer wordt duidelijk dat aan inzet van militaire middelen, in hun hoedanigheid als geweldsinstrument, ook voor de VN niet valt te ontkomen. Voor de wereldgemeenschap zal wellicht nog enige tijd verlopen alvorens dat feit volledig en onomwonden onder ogen wordt gezien, maar het is wel een onontkoombaar gegeven. En het is vooral in die hoedanigheid, dat „luchtmacht” (*air power*) een – in toenemende mate erkende – bijdrage kan leveren. In dat kader noem ik een paar ontwikkelingen.

Luchtmachtbijdrage

De reikwijdte van vliegtuigen neemt, als gevolg van de ontwikkelingen op aëronautisch gebied en

dankzij het gebruik van tankervliegtuigen, zeer snel toe. De afhankelijkheid van bases in de buurt van het operatieterrein neemt daarmee met dezelfde snelheid af. In de Verenigde Staten spreekt men reeds over *global reach* en men denkt daar serieus over wereldwijd uit te voeren operaties, met diverse soorten vliegtuigen, vanaf het eigen grondgebied. De omvang van het gebied waar luchtstrijdkrachten kunnen worden ingezet neemt dus met sprongen toe.

De uitdrukking „luchtcampagne” is sedert de Golfoorlog een bekend begrip. Na vele jaren wordt onderkend dat inzet van *luchtmacht* als directe methode voor het bereiken van de oorlogsdoelstellingen zinvol is. De strategie om zich in het gebruik van *luchtmacht* direct te richten op verlamming van de tegenstander in plaats van uitsluitend ondersteuning te geven aan andere gevechtsvormen, heeft haar waarde bewezen. Dat neemt overigens niet weg dat ook de meer geïntegreerde kijk op gebruik van zowel lucht als ruimte de nodige betekenis heeft voor *luchtmacht* op het operationele niveau. De betekenis van *luchtmacht* in de zg. *joint warfare* is langzamerhand onomstreden. In dit verband is een zinsnede uit het Alliance Strategic Concept (§49) interessant:

Air forces, whose ability to fulfil their fundamental roles in both independent air and combined operations as well as to contribute to surveillance, reconnaissance and electronic warfare operations, is essential to the overall effectiveness of the Allies' military forces.

De technologische vooruitgang die zich de afgelopen jaren heeft voorgedaan, heeft aan die ontwikkeling een niet te onderschatten bijdrage geleverd. Naast snelheid, bereik en letaliteit zijn flexibiliteit en, bovenal, precisie kenmerken geworden waardoor de waarde van *luchtmacht*, zowel in vredes- als crisis- en oorlogsomstandigheden, hand over hand toeneemt. Zij zijn daardoor bruikbaar voor inzet bij een veelheid aan soorten operaties, zowel laag als hoog in het crisisbeheersingsspectrum, zelfstandig als in samenwerking met andere krijgsmacht delen. Ter illustratie de volgende opsomming.

Toenemende waarde

Luchtverdedigingsmiddelen, waaronder zowel de jachtvliegtuigen als de grond-lucht geleide wapens

voor de gebiedsverdediging, zijn essentieel indien een escalerend conflict moet worden ingedamd. Daarnaast vormen zij, in combinatie met Shorad-systemen, een voorwaarde voor het effectief kunnen opereren van andere eenheden. De toenemende dreiging van ballistische raketten – gevolg van de proliferatie van rakettechnologie en massavernietigingswapens – maakt aandacht voor verdediging tegen deze soort wapens tot een *must*. Dat geldt bovenal indien op wat langere termijn het eigen Nederlandse grondgebied met die soort terreurwapens kan worden bedreigd.

De *Command-and-Control* componenten van het luchtverdedigingsstelsel zijn onontbeerlijk voor het uitvoeren van luchtverdedigingsoperaties. Gezien de communicatie- en radarmiddelen die zij ter beschikking hebben zijn deze eenheden, zeker met de verdere toeneming van hun mobiliteit, ook van grote betekenis voor waarnemings- en controlemissies.

Helikopters in een transportrol vervullen een essentiële taak bij waarnemings- en controlemissies, alsmede bij het vervoer van mensen en materieel in een crisisgebied. Helikopters in een gevechtsrol zijn in toenemende mate onmisbaar bij uitvoering van grond- en zeeoperaties. Bij luchtmobiele operaties dienen organiek ingedeelde vuursteunmiddelen ten minste even mobiel te zijn als de door de lucht te verplaatsen infanterie-eenheden. Gevechtshelikopters voldoen aan die voorwaarde, maar kunnen daarenboven ook zelfstandig of in combinatie met jachtvliegtuigen worden ingezet.

Jachtvliegtuigen kunnen alleen al door hun aanwezigheid (presentie) een signaal geven aan strijdende partijen dat ernst wordt gemaakt met het oplossen van een conflict. In de luchtverkenningrol kunnen zij waarnemings-, controle- en gevechtsacties ondersteunen. In hun luchtverdedigingsrol (waaronder ook *air policing*) kunnen zij een lucht embargo of -blokkade uitvoeren en anderen het gebruik van het luchtruim ontzeggen. In hun aanvalsrol kunnen zij tot diep in vijandelijk gebied zwaardere wapens en troepenconcentraties uitschakelen en dat in toenemende mate zonder ongewenste schade (zg. *collateral damage*) aan te richten. Als middel voor het uitvoeren van een incidentele dwangmaatregel zijn zij bijna uniek. Hun snelheid en reikwijdte maken het mogelijk dat alles te doen in een groot gebied,

binnen zeer korte tijd en op vrijwel elke plaats ter wereld.

Vastvleugelige transportvliegtuigen vormen een dominante voorwaarde voor strategische en/of tactische mobiliteit van andere eenheden van de krijgsmacht, zowel bij hun initiële ontplooiing als met het oog op de logistieke ondersteuning. Voorts vervullen zij een cruciale rol bij het verlenen van humanitaire hulp en het uitvoeren van een evacuatie. Ten slotte kunnen zij ook belangrijke taken vervullen bij het verlenen van bijstand of steun aan andere (overheids)instanties.

Ten slotte beschikken *luchtstrijdkrachten*, evenals de zusterwapens, over personeel en eenheden die, gebruik makend van hun deskundigheid op bepaalde gebieden, kunnen worden ingezet voor ondersteunende, soms semi-militaire taken, zoals brandweer, toezicht op het luchtverkeer, medische zorg, beveiliging, communicatie, enz.

Derde dimensie steeds belangrijker

Prioriteiten stellen in een onduidelijke situatie is bijzonder moeilijk. Een benadering waarbij simpel-

weg het verschil wordt vastgesteld tussen land-, zee- en luchtstrijdkrachten is daarbij te eenvoudig. De intrinsieke eigenschappen van de eenheden in de verschillende krijgsmachtdelen – in defensiejar- gon Basis-planningseenheden (BPE'en) genoemd – wijken immers vaak van elkaar af. Daarentegen komen soms eigenschappen van eenheden uit 'het ene krijgsmachtdeel overeen met die van een soort- gelijke eenheid in een zusterkrijgsmachtdeel. Ik waag mij daarom niet aan een uitspraak in die rich- ting; maar ik concludeer wel dat, vanuit welke in- valshoek men het ook bekijkt, het gebruik van de derde dimensie en daarmee van *luchtmacht* op mili- tair-operationeel gebied een steeds belangrijker rol speelt. En op dat militair-operationele vlak moet de krijgsmacht zich naar mijn overtuiging in beginsel richten. Ondersteuning dient daarbij te worden af- gestemd op de kernactiviteit: het flexibel ontplooi- en van gevechtskracht. Wie daarin goed is, zal te- vens goed bruikbaar zijn voor inzet bij uiteenopen- de operaties op diverse niveaus in het crisisbeheer- singsspectrum, zowel laag als hoog. Kijkend naar de eerder genoemde inzetmogelijkheden van de BPE'en van de Koninklijke luchtmacht word ik in die overtuiging slechts gesterkt.

Zhang Shu chun

lieutenant-colonel Chinese People's Liberation Army

The armed forces of the People's Republic of China

The armed forces of the People's Republic of China consist of the Chinese People's Liberation Army, the Chinese People's Armed Police Force and the militia. They make it their main task to build a strong national defence system, fight against foreign aggression, protect the people in their peaceful work, take part in the construction in the country and work hard to serve the people.

The field armies and regional forces make up the regular army: the Chinese People's Liberation Army (PLA). The backbone of the armed forces, the field armies, have the responsibility in time of war to carry out mobile operations to defend the nation as a whole. Fighting in coordination with the field armies and the militia in counter-attacking and wiping out the invading enemy, regional forces have the direct responsibility of protecting local areas.

The militia is an armed organization of the people, who are engaged in productive labour beside their military responsibilities. While undertaking production in time of war it assumes the responsibility of carrying out armed struggle in protecting the rear, giving support to the front and fighting as a reserve force ready to reinforce the field armies and regional forces.

Leadership and command system

As stipulated by the Constitution, the Central Military Commission commands the armed forces of the country, and the State Council of the People's Republic of China has under it a Ministry of National Defence. The chief agencies of the PLA are:

Lkol Zhang is plaatsvervangend militair, marine- en luchtmachtattaché van de Chinese ambassade in Nederland. In 1969 trad hij toe tot de Chinese People's Liberation Army en deed achtereenvolgens dienst als pelotonscommandant, staf-officier en bataljonscommandant.

the Headquarters of the General Staff, the General Political Department, and the General Logistics Department, responsible for directing military operations, military training, political and ideological work, organizational affairs and logistics support.

To meet the needs of its national defence, China is divided into a certain number of strategic areas (greater military areas), in which all the stationary troops of the land, sea and air forces and the militia are put under a unified command. The military is further divided territorially into military regions and subregions, corresponding to the provincial and prefectural levels of government, which are responsible for commanding regional forces, militia and reserves.

In addition there are separate headquarters respectively in charge of the operations of the navy, air force, and other troops.

Organizational set-up

The principal units of the PLA are army, division, regiment, battalion and company. The land force has infantry armies, infantry divisions, tank divisions, artillery divisions, engineering units, signal units and anti-chemical warfare units. Each infantry division has several infantry regiments, varying numbers of tank and artillery units, as well as engineering, signal, reconnaissance, anti-chemical warfare, medical, transportation, mechanical repair and supply units.

Army day

August 1st is the birthday of the PLA. On that date in 1927, an uprising at Nanchang in Jiangxi Province marked the beginning of the Chinese Communist Party's independent leadership in armed struggles. ▷

Helping industrial construction...

Army flag

The red background of the flag of the PLA symbolizes the land, and the golden five-pointed star with 'August 1st' on it means that through long hard struggles since August 1, 1927, the PLA is like a shining star illuminating all of China.

Army emblem

A golden-edged five-pointed red star with the golden words 'August 1st' in the middle.

The Chinese Workers' and Peasants' Red Army

The PLA, founded on August 1, 1927, was then called the Chinese Workers' and Peasants' Red Army. By 1933 the number of soldiers in the Red Army had risen to 300,000. In October 1934, the Red Army was forced to leave the Central Base Area to embark on a strategic shift and begin the world-famous Long March after failing to beat back the fifth onslaught of the Kuomintang troops, and it finally arrived in northern Shaanxi in October 1935 and October 1936.

Eighth Route Army and New Fourth Army

On July 7, 1937, the War of Resistance Against Japan broke out. The Red Army was reorganized respectively into the Eighth Route Army and the New Fourth Army. After that, the Eighth Route Army and the New Fourth Army threw themselves into the battle. Adhering to independent guerrilla warfare tactics, they set up many anti-Japanese areas with a population of over 100 million, engaging over 60 percent of the total Japanese force in China and 95 percent of the puppet troops. The fighting forces in these base areas grew to some 1.2 million men who over a period of eight years played a decisive role in the final victory by wiping out some 1.71 million Japanese aggressors and puppet soldiers.

The Chinese People's Liberation Army

After the victory over Japan in 1945, Chiang Kai-shek, backed by the United States, tore to scraps its peace agreements with the Communist Party, and launched an all-out offensive against the liberated areas, held by the Communist Party at the end of June and early July of 1946, starting a full-scale national civil war. The residents and armed forces of the liberated areas had no alternative but to wage a national liberation war. With the change in their strategic task, the Eighth Route Army and the New Fourth Army were renamed the Chinese People's Liberation Army. Following more than three years of bitter struggle, the PLA liberated the whole country except for Taiwan province and several other small islands.

On October 1, 1949, the People's Republic of China was founded, and the task of the PLA, now the national army, changed from that of taking the national power to that of consolidating the power, defending and building a socialist country, realizing the unification of the country and safeguarding world peace. To fulfil these tasks and duties, the PLA has worked hard to build itself into a regularized and modernized revolutionary army. From its start as a single land force, it has developed into a combined army including the air force, navy, artillery, and other services armed, not only with conventional weaponry but also guided missiles, nuclear weapons and missile carriers.

The Chinese People's Armed Police Force

The Chinese People's Armed Police Force is a merger of the former domestic security units of the PLA and the armed police, fire fighters and border guards previously under the Ministry of Public Security. An armed force charged with keeping social order and public security, the Armed Police Force follows the regulations and rules of the Chinese Peo-

ple's Liberation Army and receives equal treatment as the PLA.

Following the principle of division of labour, different units of the Armed Police Force have specifically prescribed functions and responsibilities such as maintaining public order, guarding the frontiers, fire fighting. In time of war, it is duty bound to fight a war of national defence against foreign aggression in cooperation with the Chinese People's Liberation Army.

Militia

China's militia grew in size during the long years of revolutionary war. After the founding of the People's Republic of China the militia system, regarded as an important part of the military system, was written into the Common programme of the Chinese People's Political Consultative Conference and the Constitution of the People's Republic of China. As a subsidiary force to the PLA and public security agencies, the militia has not only played an active role in economic construction but also made great contributions to safeguarding the frontiers, maintaining public order and defending the country. With more and more advanced weaponry, the militia has developed into an armed force with many military and political capabilities.

Now there are militia organizations in all the grass-roots units in rural and urban areas. All citizens that are between eighteen and thirty-five in age and conform to requirements for joining the army can become members of militia organizations. There are two kinds of membership in the militia, core members and ordinary members. Former soldiers who have returned to civilian life and people who have gone through military training and those who have been specially selected for military training can join the militia as core members to form the first-class reserve force at the age of less than twenty-eight, while all others are ordinary members to form the second-class reserve force. When proven qualified, female citizens can also be selected to join the militia as core members.

Training officers and technicians

Building the army into a modernized revolutionary armed force demands a large group of well-educated officers and technical personnel. Officers are educated at military institutes and schools and through in-service training. Special emphasis is placed on training officers and technicians above the platoon level. Now there are officer-training academies as well as political, technical and medical academies. Officer-training academies and

Rescuing the people from flood...

Vegetable base of an army unit...

schools are instituted at three levels, designed for training officers of high, medium and low ranks; political academies and schools are set up at two levels for training high- and medium-ranking and grass-roots-level political officers; technical academies and schools offer college and secondary education to train high- and medium-level technicians while medical academies are also graded into institutes of higher learning and secondary professional schools.

Categories and content of military training

Military training differs in the land, sea and air force according to the different tasks that need to be fulfilled by specific units of the three services. Basically, the troops are divided into two categories: 1. troops that receive military and political training the year round, and 2. troops that receive military and political training for half of the time and are charged with other tasks the rest of the time.

All the armed forces must proceed from the needs of actual combat and combine fighting tasks with military training according to characteristics of target, topography and climate. The army has stressed tactical training in anti-tank, anti-air plane and anti-airborne methods and protection against nuclear, chemical and biological weapons. The army now pays attention to technical and specialized training for soldiers in using the weapons and equipment in hand, to training in tactics for commanders, and to training in special wartime skills for those in operational headquarters.

In the last few years, the PLA has paid attention to training centred on tactics for operations by combined army units and training in different courses

and different magnitudes in order to increase its capability for operations by combined army units and for quick response and combat capability in using electronics as well as the capabilities for logistic support and preservation of its effective force in field operations under conditions of modern war. Illustrative of this is a large-scale military drill held in 1981, one of the largest since the founding of the People's Republic of China, participated by combined army units of the land force, the navy and airborne forces.

The system of military service

The constitution of the People's Republic of China stipulates:

It is the sacred obligation of every citizen of the People's Republic of China to defend the motherland and resist aggression. It is the honourable duty of citizens of the People's Republic of China to perform military service and to join the militia in accordance with the law.

Since the Second session of the First National People's Congress passed the Military Service Law of the People's Republic of China in July 1955, China has had a policy of compulsory military service. Before that, China had a policy of volunteer military service.

In June 1984, a new Military Service Law was adopted by the Second session of the Sixth National People's Congress, providing for a system of compulsory and volunteer military services combined with compulsory military services in the main, and the policy of combining the militia with a reserve service system.

According to the new Military Service Law, all

male citizens of the People's Republic of China who have reached the age of eighteen by December 31 and before they reach twenty-two have the obligation to enlist in the army if they are called upon to do so, regardless of the nationality, race, occupation, family background, religious belief, or education. The state also drafts female youths for army service according to its needs. During their service, the state provides them with clothing, food and lodging and a small monthly allowance. The government gives preferential treatment to families of service men and women and guarantees that their living standard is not lower than that of the average family in their locality. If those in the service should die at their post or die from illness, the government provides comfort, compensation and favourable treatment to their families. Those disabled at their post are provided for in the same way.

According to the new Military Service Law, the numbers of years to be served by draftees are: three years for the land force, and four years for the air force and the navy. After completing their term of service, the conscripts can extend their service if there is a need and they themselves volunteer. The period of extended service ranges from one to two years for the land force, and one year for the navy and air force. Those who have extended their compulsory service for five years, and have acquired technical expertise may continue their service in the army as volunteer service men or women if they themselves volunteer and leadership above the division level approves. But the number of years extended shall be no less than eight years or no more

than twelve years, and their service will not extend once they have reached the age of thirty-five.

Local governments are to take good care of all demobilized men who have been in compulsory service. For those originally from rural areas local governments see to it that their life and production are properly arranged and give priority to them for local job enrollment with state organs, institutions, people's organizations and enterprises. For those originally drafted from towns who had worked in state organs, institutions and enterprises, they may return to their former posts. Preferential choices are also made of demobilized examinees by educational institutions of higher learning and secondary professional schools when they have proved themselves qualified to be enrolled. Likewise local governments are also responsible for giving job assignments for demobilized volunteer personnel.

Demobilized men can enlist in the reserve force when they meet the requirements. They may either be organized into the officers' or soldiers' reserve force by their personal qualifications. Reserve forces are organized to include not only the militia but also ex-servicemen and demobilized professional technical personnel and other male citizens in institutions that do not have militia units. The officers' reserve force includes those officers who have withdrawn from active service and enlisted in reserve force, demobilized soldiers registered as officers in reserve force, college graduates, militia officers, and cadres and professional technical personnel working in non-military departments.

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

**U wilt echter wèl graag maandelijks de Militaire Spectator blijven ontvangen?
Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap
(contributie f 30,- per jaar; buitenland f 40,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en
tevens viermaal per jaar „Mars in Cathedra”.**

Meldt u als lid bij de secretaris: Beringlaan 13, 2803 GA Gouda

F.H. Meulman

luitenant-kolonel van de Koninklijke luchtmacht

Defensieve defensie als alternatieve verdedigingsconceptie

De vrije wereld ziet zich op dit moment geconfronteerd met wat wel eens de moeilijkste en riskantste uitdaging uit haar geschiedenis zou kunnen zijn: hoe te reageren op een snel veranderende situatie, met een afnemende dreigingen waarop wij de laatste 40 jaar ons veiligheidsbeleid hebben afgestemd, maar waarin nieuwe instabiliteiten en potentiële gevaren nieuwe eisen stellen. De uitdaging is moeilijk omdat de vraagstukken zo complex en paradoxaal zijn; gevaarlijk omdat een verkeerd berekende reactie zou kunnen leiden tot een wereldorde waarin onze hoop op een vreedzamer en veiliger internationaal milieu niet wordt vervuld. Zo'n beetje de enige zekerheid die overblijft is de zekerheid dat er nog veel méér verandering op komst is.

Sedert 8 november 1991 beschikt de NAVO over nieuwe strategische richtlijnen, die in december van dat jaar hebben geleid tot een uitgekristalliseerde nieuwe NAVO-strategie. Dat er behoefte bestond aan een nieuwe strategie is duidelijk. Een probleem evenwel is dat een strategie normaliter is geënt op een politiek-strategisch probleem dat zich het beste laat vangen onder de noemer „dreiging”. Aan dit dominante criterium dreiging ontbreekt nu ten enenmale de door militairen zo noodzakelijk geachte duidelijkheid. De NAVO heeft dan ook een strategie ontwikkeld die flexibel genoeg is om in te spelen op de verschillende dreigingsvormen i.p.v. een concreet gedefinieerde dreiging.

Het introduceren van een nieuwe strategie betekent

De auteur, thans docent Defensieopleidingen/Op-
leidingen KLu, heeft in de periode 1990/91 strategie gestudeerd aan het Center for Aerospace Doctrine Research and Education van de Air University/USAF. In het kader van zijn studie heeft hij o.a. onderzoek gedaan naar de conceptie van defensieve defensie. In dit artikel gaat hij in op de theoretische onderbouwing van voornoemde conceptie, in een volgend nummer op een mogelijke defensieve herstructurering van luchtmachtstrijdkrachten.

nog niet dat meer duidelijkheid is ontstaan t.a.v. de Europese veiligheids situatie. Nog steeds geldt dat er sprake is van een verwarrende veiligheids situatie in Europa. Het democratiseringsproces in de voormalige Sovjet-satellietstaten is nog steeds gaande en het Gemenebest van Onafhankelijke Staten (GOS), vroeger beter bekend als de Unie van Socialistische Sovjetrepublieken (USSR), bevindt zich in een toestand van economische en sociaal-politieke beroering, een situatie die als onstabiel en onzeker is te kenmerken.

In het Westen is de dreigingsperceptie veranderd. Het einde van de Koude Oorlog heeft geleid tot een conceptueel vacuüm, waarin oude denkbeelden niet meer stroken met de strategische realiteit. De vervagende contrasten tussen Oost en West roepen belangrijke politieke en militair-strategische vragen op. Hoe ziet op langere termijn de toekomst van de NAVO eruit? Hoe ontwikkelt zich de politieke en sociaal-economische situatie in de voormalige Sovjet-Unie en wat betekent dat voor de Europese veiligheids situatie? Welke rol kunnen de Europese Gemeenschap (EG) en de Westeuropese Unie (WEU) spelen in een nieuwe conceptie voor een Europees veiligheidssysteem? Wat valt er te verwachten van de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE)? Is de nieuwe NAVO-strategie geënt op „haalbare” en duidelijk omschreven doelstellingen, concepties en de beschikbaarheid van middelen om voldoende mobiel, flexibel en multifunctioneel over het gehele conflictspectrum te kunnen optreden? Daarbij denk ik dan niet in het minst aan dat deel van het conflictspectrum dat wel eens wordt omschreven als het zg. *lower end* of het gebied van de *low intensity conflicts*. Het spreekt voor zich dat er nog veel meer vragen zijn op het gebied van de Europese veiligheids politiek, vragen waarop niet altijd een eenvoudig antwoord kan worden gegeven. Wat resteert is dan ook een grote mate van onzekerheid, die slechts toont hoe verwarrend de

Westerse veiligheidssituatie is. De betekenis van de nieuwe strategie kan in deze situatie dan ook niet meer zijn dan een ruim bedoeld houvast. De operationele invulling vraagt een afstemming op de realiteit van het *moment suprême*.

Ideeën over een toekomstige structuur die vrede en veiligheid in Europa moet garanderen variëren van renationalisatie (onafhankelijke nationale staten) tot een Paneuropees systeem voor vrede en veiligheid. Daartussen kan men voorstanders horen van aanpassing en uitbreiding van de NAVO, grotere rollen voor EG en WEU, en een nieuw collectief veiligheidssysteem. Uitgaande van de aanhoudende politieke en economische toenaderingen tussen Oost en West lijkt het aannemelijk dat de beste kansen voor een duurzame vrede liggen in een Paneuropees veiligheidssysteem, gebaseerd op wederzijdse politieke en economische belangen en verantwoordelijkheden. Wat de toekomst ook brengt, de verandering in de dreigingsperceptie en het einde van de Koude Oorlog hebben over het algemeen geleid tot een verminderde politieke bereidheid om *die* defensiebegroting goed te keuren, waarom het militaire apparaat vraagt. Bij de samenstelling van een nieuwe veiligheidsorde moet rekening worden gehouden met deze verminderde bereidheid om geld aan Defensie te spenderen. Binnen afzienbare tijd zal dat tot een herstructurering en verkleining van de krijgsmacht leiden, waarbij ingrepen in het takenpakket van de respectieve krijgsmacht delen welhaast onontkoombaar lijkt.

Als gevolg van voortgaande wapenbeperkings- en ontwapeningsvoorstellen, de perceptie van een verminderde dreiging en de speurtocht naar een geloofwaardig systeem voor Paneuropese veiligheid zien wij een herwaardering van ideeën over alternatieve defensieconcepties. Er is een scala van alternatieve denkbeelden en modellen over veiligheid en defensie, variërende van „puur” sociale, niet-militaire defensie tot een defensieve militaire houding die ten volle gebruik maakt van defensieve intenties en militaire capaciteiten. In deze laatste categorie vindt men de ideeën over *defensieve defensie* of *non-provocatieve defensie*.

De theorieën over *defensieve defensie* gaan allemaal uit van de idee dat oorlog kan worden voorkomen. De kans op een oorlog kan sterk worden verkleind door het creëren van een structureel onvermogen om aan te vallen, als onderdeel van een toestand van „wederzijdse defensieve superioriteit of toerei-

kendheid”. Het begrip wederzijdse defensieve superioriteit duidt op een situatie „waarin de defensieve strijdkrachten van elke partij sterker zijn dan de offensieve strijdkrachten van de tegenpartij”. De stelling is dat dit de enige situatie is waarin conventionele stabiliteit kan heersen. De meeste modellen hebben bovendien met elkaar gemeen dat ze zich vooral richten op een herstructurering of heroriëntering van de grondstrijdkrachten. Maar hoe zit het met de marine of de luchtmacht? Aangezien de uitkomst van gewapende conflicten tot nu toe wordt beschouwd als het resultaat van *joint*, en veelal *combined*, optreden, spreekt het voor zich dat de modellen voor *defensieve defensie* zich moeten toelagen op een heroriëntatie van alle krijgsmachtdelen.

De denkbeelden over *defensieve defensie*, zowel in Oost als West, gaan meestal uit van „gunstige” sociaal-politieke ontwikkelingen. Onder gunstig moet hier een klimaat van ontspanning worden verstaan, waarin de politieke noodzaak van een krijgsmacht met een bedreigende, offensieve capaciteit niet langer als opportuun kan worden beschouwd. Een neerslag van deze denkbeelden/ideeën treft men aan in de vele *defensieve-defensieconcepties* en -modellen, in de militaire doctrine zoals in 1987 verwoord door de voormalige Sovjet-Unie, en uit de institutionalisering van de defensieve ideeën in de politieke programma's van links georiënteerde politieke partijen in landen als Duitsland, Denemarken, Zweden en Engeland. De kans is daardoor groot dat de discussie over *defensieve defensie*, in ieder geval in Europa, meer in de belangstelling zal komen te staan. Hoe?, onder welke voorwaarden?, in welke overlegforums?, zijn vragen die te zijner tijd moeten worden gesteld, maar die in dit artikel niet zullen worden beantwoord. Het doel van dit artikel is niet de lezer te overtuigen van de waarde of zelfs de noodzaak van *defensieve defensie*, maar een theoretische onderbouwing te geven van de conceptie van *defensieve defensie*, en de lezer op basis daarvan aan te zetten tot nadenken over de materie.

Het artikel beperkt zich primair tot een beknopt historisch overzicht van de ontwikkeling van het defensief georiënteerde denken, alsmede een overzicht van de richtlijnen en uitgangspunten die ten grondslag liggen aan de conceptie van *defensieve defensie*.

Historisch overzicht

De gedachten en denkbeelden over de defensief georiënteerde concepties zijn niet nieuw of verrassend. In de *New York Times* van 17 april 1932 bv. is Hugh S. Gibson, destijds tijdelijk voorzitter van de Amerikaanse delegatie bij de algemene ontwapeningsconferentie in Genève als volgt geciteerd:

Ik zeg nogmaals dat het gevoel van onveiligheid het gevolg is van de angst voor een invasie. De angst voor een invasie is gebaseerd op de aanwezigheid van bijzonder agressieve wapens voor een oorlog te land: tanks, zware mobiele artillerie en het gebruik van gas. De mensen zullen zich niet eerder veilig voelen dan wanneer defensie het overwicht over agressie terugkrijgt dat het vroeger heeft gehad. De enige manier om dat overwicht teweeg te brengen is het vernietigen van de wapens die ik net heb genoemd.

Uit de hedendaagse ontwikkelingen op het gebied van wapenbeheersing, ontwapening en de aandacht voor alternatieve defensieconcepties blijkt dat er ruim 60 jaar na dato nog niet zoveel is veranderd in sommige denkbeelden over een defensieve heroriëntatie.

Het debat over een offensieve dan wel defensieve opstelling van de strijdkrachten en de daaraan gerelateerde middelen en mogelijkheden is misschien al wel net zo oud als de mens de beschikking heeft over wapens. Toen in 214 v.C. de Chinese muur werd gebouwd als bescherming tegen de Hunnen, was de grondgedachte misschien niet gebaseerd op die van een algemene defensieve opstelling. Toch kan de Chinese Muur worden gezien als een „barrière”, een begrip dat ook de voorstanders van *defensieve defensie* niet onbekend is. Het defensief georiënteerde idee van een barrière was ook het uitgangspunt bij de totstandkoming van de Maginotlinie in Frankrijk, en de Duitse Atlantikwall in de nadagen van de Tweede Wereldoorlog.

Het duurde echter tot het begin van de 19e eeuw alvorens fundamenteeler werd nagedacht over de mogelijke toepassing en de voor- en nadelen van het defensief en offensief, en wel door de Pruisische generaal Carl von Clausewitz (1780-1831). In zijn boek *Vom Kriege* formuleerde hij een aantal bruikbare ideeën voor *defensieve defensie*. Dat wil niet zeggen dat men von Clausewitz kan beschouwen als de eerste „apostel” van *defensieve defensie*. Van belang in zijn denkbeelden is evenwel het inzicht dat

... defensief georiënteerde campagnes kunnen worden uitgevochten met offensieve operaties, en dat in een defensief georiënteerde campagne onze divisies offensief kunnen worden ingezet. Zelfs in een defensieve positie, terwijl wij ons voorbereiden op een vijandelijk offensief, gaan onze kogels nog in de aanval. Defensie is dus geen eenvoudig schild, maar een schild van gerichte aanvallen.

Deze opvatting maakt het in een strategisch defensief mogelijk offensieve acties uit te voeren op het operationele en tactische niveau. Dit principe van von Clausewitz vormt een belangrijk aspect in de door mij te hanteren definitie van *defensieve defensie*, waarover meer aan het einde van dit artikel.

Ofschoon ongetwijfeld bijzonder interessant, het is niet de bedoeling met dit artikel in te gaan op de analyse van von Clausewitz over de voor- en nadelen van de defensieve opstelling, en evenmin om deel te nemen aan de semantische discussie rond de correcte interpretatie van zijn denkbeelden. Laat ik volstaan met te zeggen dat von Clausewitz niet afkerig stond tegenover het idee dat in een oorlog succes kan worden bereikt door „passief te wachten op de vijandelijke aanval”. Aan dit standpunt ontleent het defensief zijn rechtmatige plaats en volwaardige status in het spectrum van strategische militaire opties.

Aan het einde van de 19e en het begin van de 20e eeuw ontstonden in Duitsland en Frankrijk de eerste denkbeelden over een heroriëntatie van de strijdkrachten. In Duitsland ontstond de discussie over het vervangen van de parate strijdkrachten door een leger dat via rekrutering in jaarlijkse lichteningen uit het volk zou worden samengesteld (de zg. militie). In Frankrijk pleitte de socialistische leider Jean Jaurès voor een puur defensieve militaire structuur. De periode tussen de Wereldoorlogen, met name de beginperiode van het interbellum, kenmerkte zich in verschillende landen door een defensieve oriëntatie van de strijdkrachten. Na Versailles was Duitsland beperkt tot een defensieve capaciteit en werd in de Franse Maginotlinie de defensieve conceptie werkelijkheid. In Engeland ontpopte Liddell Hart zich als voorvechter van de defensieve opstelling en ontketende een verhitte discussie tussen voor- en tegenstanders van het defensief. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog maakte echter wel duidelijk dat defensieve intenties en een defensieve oriëntatie op zichzelf onvoldoende garanties boden om

een conflict tussen landen met verschillende politieke ambities te voorkomen.

In de jaren '50, met de lessen van de Tweede Wereldoorlog nog vers in het geheugen, kwamen uit Engeland en Duitsland nieuwe defensieve geluiden, ideeën die voornamelijk betrekking hadden op de Duitse landsgrenzen. Naar alle waarschijnlijkheid verzandden die denkbeelden in het politieke klimaat van die tijd. Door de Koude Oorlog lagen communisme en kapitalisme te ver uit elkaar om steun en bijval te verlenen aan alternatieven die louter op veronderstellingen waren gebaseerd en die alleen d.m.v. unilaterale acties konden worden uitgevoerd. In de jaren '70 en vooral de jaren '80 groeide de belangstelling voor alternatieve defensieconcepties sterk. Deze nieuwe tendens had twee hoofdoorzaken. Ten eerste stuitte het dubbelbesluit van de NAVO op veel kritiek, vooral van de „vredesbewegingen” en sociaal-democratische groeperingen in veel Europese NAVO-landen. De bereidheid de Amerikaanse Pershing II en kruisraketten te plaatsen viel in die kringen slecht. Ten tweede hadden zowel NAVO als Warschau-Pact in die tijd de intentie en mogelijkheden een atoomoorlog of conventionele aanvallen in de diepte op elkaars grondgebied uit te vechten en te voeren. Velen beschouwden die situatie en de voortdurende bewapeningswedloop als destabiliserend voor de internationale vrede en veiligheid, en verklaarden zich daarom voorstander van alternatieve defensieconcepties.

De jaren '80 worden gekenmerkt als de jaren waarin defensieve denkbeelden werden geïnstitutionaliseerd. In 1983 werd bij decreet van het Deense parlement het *Center of Peace and Conflict Research* in Kopenhagen opgericht. Een van de belangrijkste doelstellingen van die organisatie is het bestuderen van „niet-offensieve defensie”. De Deense Sociaal-democratische Partij heeft zich volledig tot die defensieve conceptie bekeerd. In 1984 publiceerde de Britse Labour-Party een verklaring waarin zij opriep tot een „niet-nucleair defensief afschrikingsbeleid”. In 1986 verklaarde de toenmalige Duitse minister van buitenlandse zaken Genscher formeel:

Wij zullen in Europa samenwerkingsverbanden voor de veiligheid moeten hebben die zo georganiseerd zijn dat (...) elke partij wel tot verdediging in staat is, maar niet tot aanval en invasie.

Het institutionaliseringsproces zette zich in de ja-

ren '90 voort. Zo kozen de Zweedse Christelijke Sociaal democraten in augustus 1990 voor een programma getiteld „Een nieuwe veiligheid”, waarin concrete *defensieve-defensie*voorstellen waren opgenomen.

Nadat Mikhail Gorbatsjov in 1985 aan de macht was gekomen, begon in de landen van het voormalige WP de belangstelling voor *defensieve defensie* te groeien. Deze reactie, die in mei 1987 uitmondde in een „nieuwe”, defensief georiënteerde Russische militaire doctrine, leidde ook ertoe dat binnen de NAVO-landen extra gewicht werd toegekend aan ideeën over *defensieve defensie*. Het is echter nog maar de vraag of de opvattingen daarover in de nabije toekomst aan belangstelling zullen winnen en of ze op enigerlei wijze zullen worden ingevoerd. Ondanks een zweem van een nadrukkelijker defensieve oriëntatie die uit de Nederlandse Defensienota van 1991 spreekt en de nadrukkelijker aandacht voor *sufficiency*, laat deze defensieve oriëntatie onverlet de ontwikkeling naar een offensieve, flexibele, mobiele en multifunctionele capaciteit die offensief in elk willekeurig deel van *Allied Command Europe* en zo nodig zelfs daarbuiten kan worden ingezet. Niet in het minst moet daarbij worden gedacht aan een grotere mobiele component en aspecten als strategische transport- en *air-to-air refueling*-capaciteit, begrippen die de toets der kritiek in de conceptie van *defensieve defensie* niet kunnen doorstaan. Voorts biedt de koppeling van CVSE en NAVO inzake het optreden in crisisbeheersingssituaties (inclusief, of juist in geval van, de noodzaak tot humanitaire interventie) weinig directe aansluiting bij de theorie en praktijk van een „puur” defensieve heroriëntatie.

Richtlijnen en uitgangspunten

In de literatuur over alternatieve defensiemodellen en -concepties is een ruime keuze aan voorstellen te vinden, van vreedzame sociale-verdedigingsplannen tot alternatieven die slechts kleine wijzigingen in bestaande defensieconcepties voorstaan. In dit artikel ga ik voorbij aan de concepties waarbij het gebruik van militair geweld wordt uitgesloten en kijk vooral naar ideeën met een defensie-georiënteerde, militaire strekking. In dat deel van het spectrum van defensieconcepties dat toebehoort aan de ideeën over alternatieve defensie zijn *defensieve defensie*, *non-provocatieve defensie*, *niet-offen-*

sieve defensie en *structureel ontbreken van aanvalscapaciteit* de meest gehoorde noties. De verschillende plannen of modellen die deze begrippen tot uitdrukking brengen, zijn niet gestandaardiseerd. Sommige leggen de nadruk op wijzigingen in de overkoepelende strategie en doctrine, andere willen eerder veranderingen aanbrengen in tactische militaire operaties; sommige roepen op tot unilaterale veranderingen, andere tot bilaterale; sommige willen inkrimpen, andere weer niet. Ondanks deze verschillen hebben de voorstellen veel met elkaar gemeen. Het feit dat er zoveel overeenstemming is, komt doordat al deze plannen in principe zijn gebaseerd op een herstructurering van de politieke intenties en de capaciteiten van strijdkrachten zodat uiteindelijk geen enkel land meer in staat is een offensieve dreiging voor andere landen te vormen.

Aangezien geen van de plannen, modellen of definities is gestandaardiseerd en door alle partijen wordt geaccepteerd, heeft het geen zin vast te houden aan een bepaalde conceptie alleen omdat ze aardig klinkt of andere vage voordelen beweert te bieden. Een rationelere benadering is, een aantal algemeen geaccepteerde richtlijnen bijeen te brengen en van daaruit te komen tot een definitie die kan worden gebruikt als uitgangspunt voor eventuele verdere gedachtenvorming en conceptuele gedachtengangen.

Voor een heroriëntatie van de krijgsmacht naar een defensieve i.p.v. een offensieve opstelling kunnen de volgende richtlijnen als algemeen aanvaard (baar) worden beschouwd.

- a. De heroriëntatie moet plaatsvinden op basis van een door alle partijen geaccepteerde doctrine.
- b. De heroriëntatie moet in een door alle partijen geaccepteerd gebied plaatsvinden, onder de „paraplu” van een verdragsorganisatie.
- c. De heroriëntatie moet zo plaatsvinden dat van een capaciteit om op het grondgebied van een ander land een verrassingsaanval in te zetten, geen sprake meer is.
- d. De defensieve, conventionele strijdkrachten van iedere partij moeten sterker zijn dan de offensieve strijdkrachten van de tegenpartij. Dit houdt in dat een zekere, algemeen geaccepteerde, beperkte offensieve capaciteit aanwezig mag zijn, om het voordeel van de aanvaller teniet te doen en de *status quo ante bellum* te herstellen.

e. De capaciteit tot nucleaire afschrikking als *ultimum remedium* moet op het laagst mogelijke niveau worden gehandhaafd.

f. De heroriëntatie moet verifieerbaar zijn.

Deze richtlijnen op zich zijn te algemeen om de volledige basis te vormen voor een allesomvattende defensieve conceptie. De volgende uitgangspunten moeten verder als richtlijn worden beschouwd bij de totstandkoming van een defensieve heroriëntatie.

a. *Bereidheid en geloofwaardigheid*. De deelnemende landen moeten de wil en de bereidheid tonen een defensieve militaire heroriëntatie na te streven en aan te nemen. Zodra een conceptie is vastgesteld moeten zij zich afvragen of een heroriëntatie van offensief naar defensief geloofwaardig is (defensieve superioriteit of toereikendheid).

b. *Kosteneffectiviteit*. Aangezien defensiebegrotingen steeds verder worden beperkt, moet het uitgangspunt zijn dat de kosten zo laag mogelijk zullen worden gehouden terwijl een optimaal resultaat wordt nagestreefd.

c. *Beperkte mobilisatiecapaciteit*. Om de capaciteit voor een grote offensieve aanval te beperken moet de capaciteit van een land om snel het aantal reservisten of militie uit te breiden, nadrukkelijk in de hand worden gehouden. Het aanleggen van strategische voorraden ter voorbereiding en vergemakkelijking van mobilisatie, alsmede verhoging van de effectiviteit van de bestaande strijdkrachten, moeten ook sterk worden beperkt.

d. *Beperkte capaciteit voor strategische verplaatsing*. Landen moeten nadrukkelijk worden beperkt in hun capaciteit om personeel en materieel over grote afstanden te verplaatsen en als afgeleide daarvan te ontplooien. Dit punt heeft ook betrekking op de capaciteit tot bijtanken in de lucht.

e. *Vermindering mobiliteit en verbod op vooruitgeschoven opslagcapaciteit*. Om offensieve operaties diep in vijandelijk gebied te kunnen plegen zijn mobiele strijdkrachten nodig. Deze capaciteit moet worden verminderd door de mobiliteit van de (offensieve) strijdkrachten te beperken, en te verbieden dat vooruitgeschoven, tactische voorraden worden aangelegd, bestaande uit voorverpakte, gemakkelijk vervoerbare oorlogsreservematerialen en/of bedrijfsstoffen.

f. *Minimalisering structurele kwetsbaarheid*. Het aantal doelen dat aantrekkelijk is voor de tegen-

stander moet worden geminimaliseerd. De landen moeten dus optimaal gebruik maken van passieve-verdedigingsmaatregelen zoals verspreiding en misleiding. Daarbij moet speciale aandacht worden gegeven aan de kwetsbaarheid van vliegvelden.

g. *Gelimiteerde militair-industriële basis.* Een defensieve herstructurering moet zich ook bezighouden met dat deel van de industriële capaciteit van een land dat is gericht op ontwikkeling en productie van defensietechnologie en militaire produkten. Er moet internationale overeenstemming komen over welke goederen tot de categorie van militaire produkten/materieel behoren.

h. *Strategische waarschuwingstijd.* Deze moet op het hoogst mogelijke niveau worden gehandhaafd.

Uitgaande van de vorenstaande richtlijnen en uitgangspunten voor een defensieve militaire opstelling is het noodzakelijk en mogelijk *defensieve defensie* nader te preciseren; ze kan dan als volgt worden gedefinieerd.

De totale militaire en militair-industriële opstelling van een land dat in intentie en capaciteit zonder voorbehoud defensief is georiënteerd, maar dat tegelijkertijd een militaire structuur heeft met een (zij het beperkte) offensieve capaciteit, die het in staat stelt een aanval van buiten af te slaan, om zo de „status quo ante bellum” te herstellen.

Conclusie

Met de definiëring van *defensieve defensie* aan de hand van een set richtlijnen en uitgangspunten is een conceptueel raamwerk vastgesteld dat als basis kan dienen voor verdere discussie en het opstellen van ideeën over de defensieve herstructurering van de krijgsmacht of een van de krijgsmachtdelen. Nochtans was het doel van dit artikel niet de lezer te overtuigen van het belang resp. de noodzaak van

defensieve defensie, maar (met name) de militair de theoretische onderbouwing te geven van de conceptie ervan en hem op basis van deze informatie aan te zetten tot nadenken over die materie.

Voor wat betreft de realisatie van het eerste deel van de doelstelling heb ik mij beperkt tot een historisch overzicht van de opkomst en ontwikkeling van ideeën als *defensieve defensie*. Voorts heb ik de belangrijkste richtlijnen en uitgangspunten aangegeven, die als basis zouden moeten (kunnen) dienen voor een defensieve heroriëntatie. Deze informatie biedt in ieder geval de basis voor een nadere kennismaking met de theorie van *defensieve defensie*.

Voor wat betreft het tweede deel van de doelstelling (het aanzetten tot nadenken over deze materie) behoeft het geen betoog dat de theorie van *defensieve defensie* als controversieel kan worden bestempeld. Toch biedt juist dat controversiële karakter voldoende argumenten om het niet als „onzin” van de hand te doen. In deze tijd van „herstructurering en verkleining” en de onduidelijkheid over waar wij aan het einde van dit decennium en in de eerste periode van de volgende eeuw met onze defensieorganisatie zullen staan, is het van belang geen van de ontwikkelingsopties uit te sluiten. Struisvogelpolitiek is niet de juiste houding, zelfs als de opvattingen niet stroken met de harde lijn die veel militairen voorstaan. Integendeel, het bestuderen van ideeën die invloed zouden kunnen hebben op een defensieve heroriëntatie van het defensieapparaat in zijn geheel — al is het maar op de lange termijn — geeft blijk van goed inzicht. Wij moeten daarom goed beslagen ten ijs komen; klaar voor eventuele richtlijnen die voortkomen uit het politieke beleid. Pas dan is het mogelijk correct te reageren op de radicale veranderingen en de juiste prioriteiten te stellen. Voorbereiding vormt nog steeds de beste verdediging.

jhr. C. M. Storm van 'sGravesande
commodore van de Koninklijke luchtmacht

Rusland, een jaar na de coup

Hoewel langzamerhand enige vooruitgang te bespeuren valt, was tot voor kort de zwarte kleur van de veters in de schoenen van de militairen nog staatsgeheim. Mijn indrukken komen derhalve grotendeels uit open bronnen. Tevens moest omwille van de beperkte ruimte een keuze worden gemaakt uit een veelheid van gebeurtenissen, elk op zich al de moeite waard om een apart artikel eraan te wijden. Maar aangezien zoveel ontwikkelingen sinds de coup nog niet zijn afgerond is na beschrijving van de transformatie van het voormalige Rode Leger (VRL) naar de strijdkrachten van Rusland (en die van de andere GOS-staten) slechts extra aandacht besteed aan twee facetten: de problematiek van de kernmacht van het VRL en de perikelen van de Zwarte-Zeevloot. Ten slotte worden de reorganisatieplannen van het nieuw opgerichte Russische ministerie van defensie genoemd, alsmede enkele problemen bij de uitvoering daarvan. Het artikel wordt afgesloten met enkele aanvullende opmerkingen.

Einde van de Sovjet-Unie

De beelden die maandag 19 augustus 1991 op de TV werden getoond lieten aan duidelijkheid weinig over: strakke gezichten van de leden van het „Staatscomité voor de noodtoestand in de USSR” waaronder die van Krietsjov, hoofd van de KGB, en van maarschalk Jazov, minister van defensie. Ratelende tanks in het hartje van Moskou, gecommandeerd door o.a. generaal-majoor P. Gratsjov en generaal-majoor A. Lebed. De gekozen president

De schrijver is als defensie-attaché sedert 13 september 1991 officieel te Moskou geaccrediteerd, eerst bij het ministerie van defensie van de voormalige Sovjet-Unie, vervolgens tijdelijk bij het ministerie van defensie van het GOS (in oprichting) en thans, sinds 1 juli 1992, bij het Russische ministerie van defensie.

van Rusland, Boris Jeltsin, die op een tank zijn getrouwen toesprak en zichzelf tot opperbevelhebber van alle strijdkrachten in de Sovjetrepubliek Rusland uitriep, gedekt door o.a. kolonel-generaal K. Kobets. Het opwerpen van barricades in de onmiddellijke omgeving van het parlamentsgebouw van de republiek Rusland en de dreiging van een bloedbad in de nacht van dinsdag 20 op woensdag 21 augustus. De opluchting toen de opdracht tot bestorming door Gratsjov en Lebed niet werd uitgevoerd en er maar zeer weinig doden bleken te zijn gevallen. Ten slotte de gelukkig vreedzame afloop door de opgave resp. overgave van de bende van acht.

President Gorbatsjov kwam terug uit de Krim en benoemde onmiddellijk nieuwe functionarissen in plaats van de leden van het eerder genoemde comité die (met uitzondering van Poego die zich zelf al van het leven had beroofd) waren gearresteerd. Als minister van defensie trad aan kolonel-generaal Moisejev. De volgende dag echter moesten deze benoemingen door Gorbatsjov weer ongedaan worden gemaakt en werden onder invloed van Jeltsin anderen benoemd. De nieuwe minister van defensie werd kolonel-generaal (nu luchtmaarschalk) Ye. Sjaposjnikov, tot dan de chef van de Luchtmachtstaf van het Rode Leger. Ook op lagere niveaus vonden verschuivingen plaats, maar de commandanten die wegens vermeende steun aan „de putschisten” uit hun functies waren gezet werden veelal opgevolgd door hun plaatsvervangers. Tevens werden alle politieke activiteiten (incl. die van de daartoe aangestelde politieke officieren) binnen het Rode Leger onwettig verklaard.

Langs twee wegen werd nu de herstructurering van het VRL in gang gezet. Enerzijds op de Generale Staf, o.l.v. de nieuwe Chef Generale Staf legergeneraal Lobov zelf, anderzijds buiten (en boven) het ministerie van defensie door het Comité tot hervorming van het leger o.l.v. de daartoe tot legergeneraal bevorderde kolonel-generaal K. Kobets, een

Boris Jeltsin op „de tank” voor het Witte Huis, het parlamentsgebouw van de toenmalige Sovjetrepubliek Rusland (foto C. Ros)

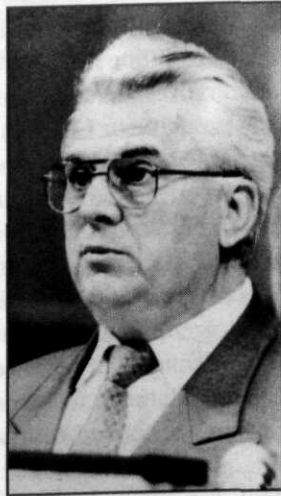

vertrouwing van Jeltsin en tot aan de coup (ofwel de „augustusgebeurtenissen”, zoals Lobov die eind september 1991 in de eerste briefing voor militaire attachés sinds mensenheugenis noemde) werkzaam op de Generale Staf als chef Verbindingen van het VRL. Kobets had de opdracht per 1 december 1991 te komen met aanbevelingen over zowel de in de toekomst te hanteren militaire doctrine, als over de omvang en organisatie op hoofdlijnen van het Rode Leger.

Op de Generale Staf werden mokkend wat plannen gemaakt die voorzagen in een op termijn uit te voeren organisatie waarin van de oorspronkelijke vijf

krijgsmachtdelen via vier naar een drie-structuur zou worden gegaan. Zowel de Strategische raketstrijdkrachten (afhankelijk van de uitvoering van het Start-verdrag en andere een- of tweezijdige reducties van kernwapens) als de Luchtverdedigingstrijdkrachten (PVO) zouden uiteindelijk hun zelfstandigheid verliezen en naar de aard van de wapensystemen worden ingedeeld bij de marine, de grondstrijdkrachten of de luchtmacht. De reeds ondertekende verdragen inzake de wapen- en troepenbeperkingen zouden worden nageleefd en de sterkte van het Rode Leger zou, ook al door dienstplichttijdbeperking, in een periode van 5 tot 10 jaar worden gereduceerd tot ca. 2,5 à 3 miljoen man. Om het tekort aan dienstplichtigen op te vangen zouden BBT'ers worden geworven tegen een op dat moment goed salaris (vier- à vijfmaal het minimumloon dat toen ca. 200 roebel per maand bedroeg).

Begin december 1991 was er echter nog geen enkele rapportage van het Kobets-comité en ook de plannen op de Generale Staf kwamen niet tot wasdom. Lange discussies werden gewijd aan de vraag of het oorspronkelijke plan de functie van minister van defensie door een burger te laten bekleden wel doorgang moest vinden. Als zondebok werd Lobov (op de dag dat hij terugkeerde van een vijfdaags bezoek aan Engeland) van zijn functie ontheven – officieel wegens gezondheidsredenen maar in werkelijkheid wegens diepgaande meningsverschillen met Sjaposjnikov over de wijze van aansturing van

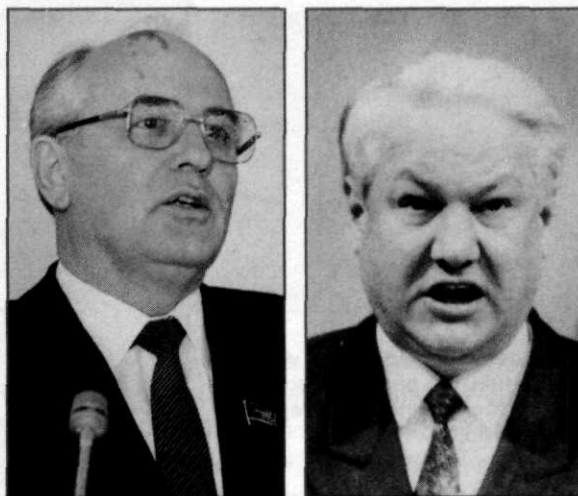
Luchtmaarschalk Ye. Sjaposjnikov, opperbevelhebber van de GOS-strijdkrachten, en L. M. Kravtsoek, president van Oekraïne

de strijdkrachten – en opgevolgd door kolonel-generaal Samsonov. Concrete plannen waren er echter nog niet.

Ontstaan van het GOS

Die plannen waren er wel in Oekraïne. Daar had men op 1 december 1991 algemene verkiezingen gehouden om de voormalige secretaris-generaal van de communistische partij in Oekraïne Leonid Kravtsoek te kiezen tot president van dat land en om het volk zich via een referendum te laten uitspreken over de oprichting van Oekraïne als een (in het bijzonder van Rusland) onafhankelijke staat. Kravtsoek won (er was trouwens geen andere kandidaat) en de Oekraïners steunden in overwegende mate (90%) de status van Oekraïne als onafhankelijke staat. Zeer opmerkelijk daarbij was, dat de in de Krim levende etnische Russen in meerderheid (60%) de onafhankelijkheidsverklaring ondersteunden. Daarop volgden in snel tempo de claim van Oekraïne op de Zwarte-Zeevloot en enkele pittige uitspraken over het eigendom en de niet-inzet van de nucleaire wapensystemen in dat land; daarover later meer.

De beslissing van Oekraïne om uit de Sovjet-Unie te stappen was in feite de doodsteek voor de Unie. Gorbatsjov, die zijn hele ziel en zaligheid aan enigerlei Unie had verbonden, zag zijn positie als president (hij had inmiddels al afstand gedaan van zijn functie als secretaris-generaal van de communistische partij) van de Sovjet-Unie steeds meer verzwakken en worden ondergraven, niet in het minst door toedoen van Jeltsin. Een nieuwe vergadering in Minsk leidde tot de oprichting van het zg. Gemeenebest van Onafhankelijke Staten (GOS) door Rusland, Oekraïne en Bjelorusland, waarmee in feite de Sovjet-Unie werd opgeblazen. Andere voormalige Sovjetrepublieken werden uitgenodigd toe te treden en deden dit op een bijeenkomst op 22 december in Alma-Ata, zeer tegen de zin van Gorbatsjov die een nieuwe unie van slavische staten voorstond, maar hij werd niet uitgenodigd bij dergelijke vergaderingen tussen presidenten van de afzonderlijke republieken. Uiteindelijk trad Gorbatsjov op 25 december 1991 af als president van de Sovjet-Unie en droeg de „nucleaire sleutels” over aan Jeltsin, aangezien was overeengekomen dat Rusland als opvolgerstaat van de voormalige Sovjet-Unie zou fungeren. Al eerder

M. S. Gorbatsjov, de gaande... en B. N. Jeltsin, de komende man

had Rusland zich garant gesteld voor de betaling van vrijwel alle ex-Sovjetrussische militairen (maar ook bv. alle militaire wetenschappers en onderzoekers), zodat de facto het VRL nu als de Russische krijgsmacht verder door het leven zou gaan. In de eerste formele bespreking op 30 december 1991 te Minsk tussen de staatshoofden van elf voormalige Sovjetrepublieken – zoals bekend hadden de drie Baltische staten zich al eerder onafhankelijk verklaard en voelde Georgië niets voor een GOS – kwamen echter de eerste wezenlijke geschilpunten al aan het licht. Men was het erover eens dat het GOS voorshands het commando over de strategische strijdkrachten zou krijgen maar wat daaronder moest worden verstaan was minder duidelijk. Volgens Rusland waren alle strijdkrachten als strategisch te kwalificeren, met uitzondering van conventionele grondstrijdkrachten. Beslissingen hierover werden naar een volgende topontmoeting geschoven. Ook het door Rusland geïntroduceerde begrip „algemene strijdkrachten” vond weinig weerklank in de andere staten, met name Oekraïne, Azerbeidzjan en Moldavië, die toen al een zelfstandige krijgsmacht wilden oprichten. Bjelorusland en Armenië zouden overigens spoedig volgen. Zo werd al gauw duidelijk dat de Russische plannen, het VRL zo veel mogelijk als Russische strijdkrachten bijeen te houden, niet onverkort ten uitvoer konden worden gebracht.

Militaire samenwerking in GOS-verband

Aan de meest belanghebbenden bij het in stand

houden van de historische structuur van het VRL, de officieren van dat VRL, zou het overigens niet liggen. In een zorgvuldig voorbereide opeenvolging van bijeenkomsten, oplopend van compagnie tot legergroepniveau, werden de stemming onder en de wensen van de officieren gepeild. Een grote slotmanifestatie op 17 januari 1992 in het Congrespaleis in het Kremlin zelf – waar zorgvuldig geselecteerde en geprogrammeerde toespraken zouden worden gehouden en waar buiten het Kremlin eveneens zorgvuldig voorbereide „spontane” demonstraties waren gepland – werd rechtstreeks door de Russische televisie uitgezonden. In de zaal zaten 5000 vertegenwoordigers van de officieren die op openhartige wijze van hun ongenoegen over de dreigende opdeling van hun krijgsmacht melding konden maken. Het optreden van Jeltsin in deze bijeenkomst was niet erg indrukwekkend; hij vergiste zich op een cruciaal moment in de terminologie zodat hij juist het tegenovergestelde beweerde van wat hij had willen zeggen (bondgenootschappelijke strijdkrachten i.p.v. verenigde strijdkrachten) en zelfs de minister van defensie, maarschalk Sjaposjnikov, die pleitte voor realiteitszin, werd uitgejouwd en het spreken onmogelijk gemaakt.

Uiteindelijk werd vlak voor de sluiting van de demonstratieve vergadering, die van 10 tot 20 uur duurde, een consultatiegroep geformeerd die tot taak kreeg de bezwaren van de officieren te inventariseren en voorstellen te doen ter behandeling in de eerstvolgende topconferentie in Kiev op 14 februari 1992. De snelheid waarmee die consultatiegroep uit de deelnemers aan de conferentie werd samengesteld door de werkvoorzitter generaal-majoor Stoljarov, alsmede de keuze van de onderwerpen waarover voorstellen moesten worden gedaan, deed vermoeden dat ook deze oplossing al lang was voorbereid en dat de conferentie voor het overgrote gedeelte slechts was bedoeld om de officieren in volle openbaarheid stoom te laten afblazen, zodat een dreigend proces van onderhuidse gistingen kon worden stopgezet. Er is overigens van die consultatiegroep niets meer vernomen.

Volgens enkele bronnen zou Jeltsin al tijdens of kort na de officiersconferentie bekendmaken dat Rusland, in navolging van de hiervoor reeds genoemde staten, ook eigen strijdkrachten zou gaan oprichten. Toen al werden als kandidaten voor de post van minister van defensie o.a. generaal Ko-

bets, generaal Gratsjov en A. Kokosjin genoemd. Toch duurde het nog tot half maart 1992, juist vóór de derde GOS-topconferentie op 20 maart, alvorens Jeltsin de oprichting van een eigen ministerie van defensie voor Rusland aankondigde; voor zolang er nog geen minister van defensie was gevonden zou hij zelf deze honneurs waarnemen. Waarschijnlijk wenste hij zeer nadrukkelijk een vinger in de pap te houden bij het oplossen van twee netelige vraagstukken: de zeggenschap over de nucleaire wapensystemen en de „eigendom” van de Zwarte-Zeevloot.

Problemen met de GOS-kernmacht

Kort na de coup kondigde president Bush opnieuw verdere verminderingen aan op het gebied van nucleaire en strategische bewapening, gevolgd door een soortgelijke toespraak van Gorbatsjov die o.a. aankondigde dat strategische raketten niet meer op Amerikaanse steden en hun bevolking zouden worden gericht. (De vraag waarop ze dan wel zijn gericht is nog nooit beantwoord.) Voordat echter deze intenties tot uitvoering zouden kunnen worden gebracht moesten eerst nog drie verdragen worden geratificeerd: het non-proliferatieverdrag, de Start-overeenkomst en het verdrag van Parijs. Hoewel deze verdragen in het najaar van 1991 wel bij de Opperste Sovjet van de voormalige Sovjet-Unie ter behandeling lagen had ratificatie niet plaatsgevonden zodat bij het uiteenvallen van de Sovjet-Unie een extra probleem ontstond: van wie zijn de strategische en tactische nucleaire wapensystemen, wie heeft deze middelen onder operationeel bevel en welk nationaal parlement moet, resp. welke nationale parlementen moeten, deze verdragen ratificeren? Want nu waren er in ieder geval strategische kernwapens in de vier zelfstandige staten Rusland, Witrusland, Oekraïne en Kazakstan, i.p.v. in slechts één politieke entiteit, terwijl in snel tempo tactische nucleaire kernwapens, die moesten worden vernietigd, uit vele voormalige republieken werden teruggehaald en in Rusland opgeslagen. Bij het aftreden van Gorbatsjov had Jeltsin weliswaar ook het opperbevel over de strijdkrachten en de nucleaire „sleutels” overgenomen maar met het zelfstandig worden van Witrusland, Oekraïne en Kazakstan, die zich onmiddellijk als mede-eigenaar aankondigden, moesten toch eerst de voornoemde vragen worden beantwoord. ▷

Op 30 december 1991 was in Minsk overeengekomen dat, hoewel Jeltsin de sleutels zou behouden, gebruik ervan slechts zou geschieden na consultatie en instemming van de drie andere presidenten persoonlijk. President Kravtsoek van Oekraïne verklaarde dat zijn land zo vlug mogelijk kernwapenvrij wenste te worden, dat de tactische wapens per 1 juli 1992 en de strategische wapens per ultimo 1994 uit zijn land moesten zijn teruggetrokken en dat hij zijn vinger op de nucleaire knop wenste te houden zodat deze nooit zou kunnen worden ingedrukt. Medio 1992 wijzigde Oekraïne zijn standpunt: niet alle strategische kernraketten mochten het land verlaten omdat anders alleen Rusland nog erover zou kunnen beschikken en dan wellicht van consultatie zou afzien. Kazakstan meende eerst als nucleaire staat het Non-proliferatieverdrag te kunnen ratificeren doch is later onder Westerse *guidance* van die gedachte teruggekomen. Witrusland heeft van het begin af aan gestreefd naar verwijdering van alle nucleaire bewapening van zijn grondgebied en heeft slechts vragen gesteld inzake de wijze van bewaking en opslag en tijdstip van vernietiging van de nu in Rusland opgeslagen wapens. De in de afgelopen tijd in de pers op diverse tijdstippen opduikende berichten over verkoop door lokale commandanten van tactische kernwapens aan terroristen zijn nooit gesubstantieerd en kunnen het best worden toegeschreven aan een bepaalde bevolkingsgroep die al langer dan 500 jaar op het westelijk halfrond woonachtig is. Wel is er bezorgdheid inzake de mogelijkheden, zowel technisch als financieel, van Rusland voor het op ordelijke wijze vernietigen van kernwapens. De VS hebben echter al bilaterale hulp toegezegd en besprekingen inzake de praktische uitvoering zijn in gang gezet.

Hoewel president Kravtsoek verschillende malen hoog ervan heeft opgegeven dat hij nooit inzet van nucleaire middelen zou toestaan en dat zulks door de gesloten overeenkomst ook niet mogelijk zou zijn, verklaarde zijn minister van defensie Morozov eind maart 1992 dat het technische systeem hiervoor niet werkte en dat in feite alleen Jeltsin de vinger aan de knop hield. Dit is mij begin september 1992 met zoveel woorden nog bevestigd door luitenant-generaal Manilov, de officiële woordvoerder van het oppercommando van de GOS-strijdkrachten. Uiteindelijk hebben echter de vier nucleaire staten namens de voormalige Sovjet-Unie op 23

mei te Lissabon met de VS een overeenkomst gesloten ter uitvoering van het Start-verdrag. Ondanks het feit dat tussen de standpunten van de vier daarbij betrokken staten verschillen zijn aan te wijzen, waarbij Oekraïne het meest van het Russische standpunt afwijkt, lijkt de spanning enigszins verminderd. Naar verwachting zal op termijn Rusland het enige land zijn dat, na de reducties ingevolge de verschillende verdragen, nog als zelfstandige kernmacht in dat deel van de wereld zal overblijven.

De Zwarte-Zeevloot

Direct na 1 december 1991 ontstond er een heftige polemiek tussen de Oekraïne en Rusland over de „eigendom” van de Zwarte-Zeevloot. President Kravtsoek, die meer dan eens heeft getoond graag hoog in te zetten om dan later zijn standpunten wat af te zwakken doch daarmee ook de tegenpartij tot concessies forcerend, gooide de knuppel in het hoenderhok door het eigendomsrecht van de vloot voor Oekraïne op te eisen. Rusland stelde daar tegenover dat de vloot in haar geheel tot de strategische strijdkrachten behoorde. Oekraïne ontkende dat en hield vol dat, zo gauw een schip niet meer nucleaire wapens vervoerde of daartoe de capaciteit niet (meer) bezat, het toch onmogelijk meer als strategisch kan worden beschouwd. Bovendien achtte Oekraïne de overdracht van de vloot door Rusland niet meer dan rechtvaardig, omdat het Oekraïense aandeel van 17,6% in de totale boedel van het voormalige Rode Leger door overdracht van de totale vloot nog niet voldoende zou worden gehonoreerd. Ruim acht maanden kibbelden beide partijen voort, vaak over de hoofden van de betrokken marineofficieren en matrozen heen, wat hun positie weinig benijdenswaard maakte. De door Oekraïne ingestelde eed van trouw moest door alle militairen in dat land worden afgelegd; zo niet dan was vertrek naar de republiek van herkomst de enige oplossing. Rusland steunde het Russische topkader van de vloot door o.a. alleen maar Russische dienstplichtigen toe te laten op de schepen en de Oekraïense dienstplichtigen na hun initiële opleiding aan de wal te laten. Voorts ontstonden verschillen van mening over het bezit van vliegtuigen (een half Su-27-squadron „week uit” naar Rusland, onder aanvoering van de plv. cdt en met medeneming van de regimentsvlag) waarop Oekraï-

P. S. Gratsjov, legergeneraal en minister van defensie, Afghanistan-veteraan, en A. A. Kokosjin, eerste plv. minister, de eerste burger die deze functie bekleedt

ne riposteerde door de overneming van 10 tankervliegtuigen, daarmee de GOS-luchtmacht bijna van haar volledige tankercapaciteit berovend. Een commandant van een bommenwerperdivisie, die de eed aan Oekraïne had afgelegd, werd live op de tv van zijn functie ontheven door de daartoe speciaal naar Oekraïne gevlogen chef van de GOS-luchtmacht. De betrokken generaal antwoordde dat hij diens autoriteit niet meer erkende omdat hij was benoemd door de minister van defensie van Oekraïne en verliet daarop de hal waar de gehele divisie stond aangetreden, daarmee de Luchtmachtchef in ernstige verlegenheid achterlatend.

De gemoederen liepen op tot dicht bij het kookpunt toen eind juli 1992 een schip van de vloot ongeautoriseerd de haven van Sevastopol uitvoer, buitengaats de Oekraïense vlag hees en koers zette naar Odessa. Daar aangekomen (ondanks het feit dat een aantal malen bevel was gegeven terug te keren) werd het schip ingelijfd bij de Oekraïense marine. Volgens de Russen opnieuw een provocatie, volgens Oekraïne een volkomen reguliere actie omdat het schip toch al aan de Oekraïense marine zou zijn toebodacht en meer dan 70% van de bemanning uit Oekraïners bestond, die echter door de Russische officieren werden gediscrimineerd en wie het was verboden aan boord Oekraïense boeken en kranten te lezen. Fijntjes herinnerde Oekraïne in dit geschil eraan dat ook de zes Su-27's nog niet waren teruggekeerd maar dat alle daarbij betrokken vliegers, die deze vliegtuigen hadden overgevlogen, inmiddels wel waren bevorderd.

Alle onderhandelingen tot op ministerieel niveau tussen Rusland en Oekraïne waren tot nu toe op niets uitgelopen, zodat uiteindelijk beide presidenten moesten bijeenkomen om de zaak te beslechten.

In Kiev (hetgeen als een morele overwinning voor Kravtsjoek mag worden beschouwd) besloten Jeltsin en Kravtsjoek op 3 augustus 1992 dat voor de duur van drie jaar de Zwarte-Zeevloot aan de GOS-marine zou worden onttrokken en direct onder beider bevel zou komen te staan en dat de commandant van deze vloot door beide presidenten zou worden benoemd en ontslagen. De praktische uitwerking van deze besluiten moest voor 1 oktober haar beslag krijgen. De huidige Russische commandant admiraal Kasatonov, die niet is geliefd bij de Oekraïners, toonde zich niet erg gelukkig met de genomen beslissingen maar kon weinig ertegen inbrengen. In het bijzonder in Oekraïense kringen wordt thans druk gespeculeerd op zijn vertrek.

Rusland gaat eigen weg

Wat reeds in januari 1992 werd verwacht en in maart gedeeltelijk was gerealiseerd, werd ten slotte begin mei door Jeltsin voltooid: de feitelijke oprichting van de Russische strijdkrachten door het benoemen van thans legergeneraal (vier sterren) Pavel A. Gratsjov tot minister van defensie, sinds de Tweede Wereldoorlog de jongste generaal van die rang. Hij was overigens al sinds begin april 1992 eerste plv. minister van defensie. Hij is geboren op 1 oktober 1948 en maakte snel carrière in voor het grootste gedeelte luchtlandingseenheden. Behalve zijn opleidingen aan de gerenommeerde Froenze-academie en aan de Generale-Stafacademie (beide afgesloten met uitstekende resultaten) diende hij in de jaren '80 tweemaal een tour in Afghanistan, eerst als plv. cdt en later cdt van een luchtlandingsregiment in de periode 1981-83 en van 1985-88 als commandant van de „Witebsk“-luchtlandingsdivisie. In zijn tijd in Afghanistan diende hij onder twee legercommandanten, de luitenant-generaals V. Doebynin en B. Gromov.

Behalve de minister van defensie, toch weer een militair, bestaat de top van het ministerie uit twee eerste plv. ministers, nl. Andrei Kokosjin, die al in april was benoemd in zijn functie (en als zodanig de eerste burger die ooit een dergelijke functie binnen

het ministerie van defensie bekleedt) en kolonel-generaal V. Doebynin als Chef Generale Staf. Voorts zijn als plv. minister nog vier opperofficieren benoemd, allen in de rang van kolonel-generaal, nl. V. Toporov, V. Mironov, en nog twee andere Afghanistan-veteranen: G. Kondratjev en B. Gromov. Het mag derhalve geen verwondering wekken dat thans in en buiten Moskou wordt gesproken van een „Afghanistanconnectie”. Maarschalk Sjaposjnikov is gebleven als opperbevelhebber van de GOS-strijdkrachten maar schijnt alle invloed in de Russische krijgsmacht te hebben verloren.

Plannen

Al snel maakte minister Gratsjov een drie-stappenplan bekend waarin de hervormingen, reducties en reorganisaties van het voormalige (Russische) Rode Leger tot een moderne Russische krijgsmacht moeten gaan plaatsvinden.

a In 1992 zal het ministerie worden opgericht en zal de structuur van de toekomstige Russische krijgsmacht worden vastgesteld. Voorts zullen de commandostructuur alsmede de verantwoordelijkheden van het ministerie zelf en die van de Generale Staf moeten worden afgebakend. Ten slotte voorzien de plannen in het vaststellen van een rechtspositie voor alle militairen en het creëren van een sociale-zekerheidsstelsel voor militairen en hun gezinsleden.

b In de periode tot en met 1994 zullen Russische troepen uit andere landen worden teruggetrokken en binnen Rusland worden gehegroepeerd. Uitgangspunt is dat eind 1994 de totale sterkte van de Russische krijgsmacht ca. 2,5 miljoen man zal bedragen. Er zal worden overgegaan naar een gemengd recruiteringssysteem, d.w.z. zowel door middel van de dienstplicht als door het aantrekken van BBT'ers.

c Na 1994 zal het resterende deel van de Russische troepen moeten worden gerepatrieerd en zullen de reducties resp. personeelsplafonds zoals afgesproken in diverse overeenkomsten moeten worden gerealiseerd. Verdere reorganisaties naar hoofdzakelijk RDF-eenheden en inkrimpingen tot een uiteindelijke sterkte van ca. 1,5 miljoen man zullen hun beslag moeten krijgen. Realisatie zou moeten plaatsvinden in de periode 1999-2004.

Problemen bij de uitvoering

Zoals bekend is het maken van plannen nog iets anders dan het uitvoeren daarvan. Hoewel moet worden gewaakt tegen overdrijving kan niet aan de indruk worden ontkomen dat vele officieren uit het voormalige Rode Leger de toekomst somber tegemoet zien. Daarvoor zijn verschillende redenen aan te voeren.

● Ten eerste hebben de gebeurtenissen sinds eind 1989 geleid tot een in hun ogen catastrofale wijziging in het militaire krachtenveld en – hoewel gelukkig zonder geweld – een smadelijk verlies van de Koude Oorlog, resulterend in het terugschuiven van de Westgrens van Frankfurt/Oder tot Smolensk, het „verlies” van de Baltische landen, Wit-Rusland, Oekraïne, Moldavië en van de Zuidelijke en Centraalaziatische staten.

● Ten tweede staan er grootscheepse reorganisaties en reducties op stapel waarop het personeel, individueel noch collectief, geen enkele invloed heeft. De rechtspositie van de Russische militair is in vergelijking met die van zijn Nederlandse collega uiterst mager. Termen als Georganiseerd overleg, AMAR, Sociaal beleidskader en Overlegorganen zijn hier zeer moeilijk te verklaren. Toen ik onlangs, in een onderhoud met een zeer hoge militaire autoriteit, het lot van terugkerende eenheden uit de voormalige WP-landen ter sprake bracht, was diens antwoord dat dit geen zaak voor Defensie, maar voor Sociale Zaken was. Er bestaat hier echter geen Algemene Bijstandswet of iets dergelijks en uitkeringen worden maar voor een zeer beperkte tijd gegeven.

● Ten derde het verschil in behandeling van Russische militairen in Rusland en van hun collega's in andere voormalige republieken. Waren deze laatsten vroeger gewend als officier van het Rode Leger een voorkeursbehandeling te krijgen, thans worden in bijna alle zelfstandige staten de daar verblijvende Russische militairen met de nek aangezien, behalve door de eveneens in die staten wonende Russische minderheden; de vroegere „beschermers” in de veertien voormalige Sovjet-republieken worden daar nu als „bezettters” beschouwd.

● Ten vierde het grote gebrek aan huisvestingsmogelijkheden voor de Russische militairen, die naar Rusland terugkeren. Niet voor niets is van militaire zijde lange tijd gepleit voor het terughalen van de

circa 120.000 Russische militairen uit de Baltische republieken op een tijdstip nadat de terugkeer van de militairen uit de vroegere WP-landen zou zijn voltooid, d.w.z. pas na 1994. Onlangs is daarin toch verandering gekomen maar als onderdeel van de overeenkomst heeft bv. Litouwen geld beschikbaar gesteld om huizen te bouwen voor Russische marineofficieren die uit Litouwen naar Kaliningrad worden overgeplaatst.

● Ten vijfde de forse besnoeiingen op het budget voor de krijgsmacht dat – hoe ondoorzichtig ook – meedeelt in de algemene diepe economische malaise. In het jaar 1992 worden de financiële middelen voor Defensie per drie maanden bekendgemaakt en beschikbaar gesteld; allerhande niet te controleren cijfers worden genoemd waaruit zou moeten blijken dat de defensie-uitgaven worden verminderd tot meer dan 30% t.o.v. 1991; maar eveneens verschijnen berichten in de pers dat de verkoop van wapens in 1993 hoger zal zijn t.o.v. 1992.

● Ten slotte het feit dat de oprichting van „nationale” strijdkrachten in de verschillende onafhankelijke staten gepaard gaat met het moeten afleggen van een eed van trouw aan de desbetreffende staat (in het bijzonder Oekraïne) waardoor mensen in gewetensconflict worden gebracht. Wat moet een Russisch officier doen die nu een functie buiten de grenzen van Rusland vervult? Nu heeft hij nog een huis, zijn vrouw meestal ook een baan en zijn kinderen gaan naar een school waar tot voor kort nog alleen maar in het Russisch werd lesgegeven. Als hij de eed aflegt verloochent hij zijn afkomst en zal hij waarschijnlijk nooit meer kunnen terugkeren naar de plaats waar zijn familie woont. Weigert hij de eed af te leggen dan moet hij op korte of lange termijn zijn functie afstaan aan een „nationale” en wordt gedwongen terug te keren zonder uitzicht op woonruimte, scholen of werk. Op dit moment zouden al 300.000 Russische officieren in Rusland zelf behoorlijke huisvesting moeten ontberen. In dit getal zouden echter ook de gevallen zijn begrepen die òf op gezinshereniging wachten (de man is in Perm in de Oeral geplaatst maar zijn gezin woont nog in St. Petersburg, een afstand van ca. 2500 km) dan wel woningverbetering wensen (een appartement van 40 m² voor een gezin van 4 personen waarin in de winter de temperatuur niet boven 14°C komt is niet echt plezierig). Maar grote aantallen officieren met hun gezinnen, die uit Oost-Europa zijn teruggekomen wonen thans met hun gezinnen

in militaire kampen in barakken, tenten e.d., zonder uitzicht op fatsoenlijke huisvesting. Huurwoningen op de particuliere markt zijn voor militairen exorbitant duur aangezien zij in feite gratis kunnen wonen in militaire appartementen maar particuliere flats geheel zelf moeten betalen.

Slotopmerkingen

De hervormingen, door Gorbatsjov in gang gezet, stagneren. Weliswaar is de geestelijke vrijheid van de inwoners van de voormalige Sovjet-Unie ver-groot, materieel is de toestand vele malen slechter geworden. De zeer hoge inflatie als gevolg van de pogingen de economie te hervormen van een communistisch, door de staat geleid, volledig gesloten systeem naar een kapitalistisch vrije markt en open systeem veroorzaakt op zijn minst ontevredenheid. Hoewel de meeste staten van het GOS nieuwe regeringsvormen hebben gekregen zijn het veelal toch dezelfde (soort) mensen die de macht uitoefenen. Voor de gewone man in de straat en ook voor de militairen is de zorg om het dagelijks bestaan veel groter dan de behoefte zich actief met de politiek te bemoeien. „Perestroika en glasnost zijn heel aardig, maar onder Brezjnev hadden we tenminste allemaal wodka en te eten” is een veel gehoorde kreet. Op 19 augustus 1992 was het feit dat een liter melk weer een roebel duurder (10%) was geworden veel belangrijker dan de herdenking van de mislukte coup, een jaar geleden. Toen was een liter melk nog maar een halve roebel, nu elf. En de salarissen lopen ver achter bij de inflatie. De omstandigheid dat sinds juli 1992 boetes op bepaalde overtredingen, genoemd in de straf- en belastingwetgeving niet meer in roebelbedragen maar in minimummaandsalarissen worden uitgedrukt (bv. een boete van maximaal 10× het minimumsalaris, dat in juli 1992 nog 900 roebel bedroeg maar in augustus 1992 door de inflatie al moest worden verhoogd tot 1350 roebel) maakt veel duidelijk over de zeer moeilijke omstandigheden waarin bijna alle Russen moeten leven.

Natuurlijk hebben de moeilijke economische omstandigheden hun weerslag op het leven in de strijdkrachten. De nieuwsgaring daarover is nog immer een probleem en de bereidheid bij de gastheren om daar met (althans Westerse) attachés over te praten is niet erg groot. Toch kan worden gesteld dat de operationele inzetbaarheid van de krijgs-

macht zeker niet optimaal is. De slechte financiële toestand heeft natuurlijk invloed op de beschikbare middelen voor en op de motivatie van het personeel. Behalve de beperkingen in de oefenmogelijkheden voor alle eenheden ten detrimente van de operationele inzetbaarheid en de dreigende gedwongen ontslagen zonder veel uitzicht op een andere werkkring, zijn echter in het bijzonder het gebrek aan huisvesting voor de terugkerende troepen en hun gezinnen en het ook in de krijgsmacht snel groeiende nationalisme bijzonder grote problemen.

In hoeverre nu de vorming van eigen strijdkrachten in de diverse GOS-staten de thans toch al zeer broze militaire samenwerking in GOS-verband (die alhier graag wordt vergeleken met de NAVO maar waarvan de besluitvormingsprocedures toch nog wezenlijk verschillen) zal ondergraven is nog niet geheel duidelijk. Dat dit de cohesie niet zal bevorderen ligt voor de hand, maar een helder inzicht in de toekomst van het GOS als gemeenschappelijk defensieverbond is thans (zoals zoveel dingen in het VRL) nog niet voorhanden.

DRINGEND VERZOEK AAN AUTEURS

Steeds vaker bereiken de redactie bijdragen, getypt m.b.v. een tekstverwerker. Helaas wordt daarbij veelvuldig verzuimd rekening te houden met de noodzaak de tekst te typen met *anderhalve of dubbele regelafstand*. Derhalve hierbij het dringende verzoek aan auteurs, hun manuscript te verzorgen volgens de „Regels voor kopijverzorging”, die op gezette tijden achterin de Militaire Spectator worden afgedrukt (zie het recente december-nummer).

Dat het wenselijk is van tijd tot tijd het lint van de schrijfmachine of printer te vervangen, zou eigenlijk geen vermelding moeten behoeven.

Helaas worden ook nog regelmatig *illustraties* ingezonden die niet of nauwelijks geschikt zijn voor verkleining en reproductie. Ook in dit verband wordt met nadruk verwezen naar evengenoemde Regels, punt 2. Computertekeningen zijn slechts bruikbaar indien vervaardigd m.b.v. een speciaal tekenprogramma.

REDACTIE

Uitdunnen der rangen

Cultuur als oorzaak van verloop onder officieren

Deze bijdrage bevat een verslag van een onderzoek naar de relatie tussen verloop en krijgsmachtcultuur. Een enquête, gehouden onder 217 officieren en ex-officieren, toonde aan dat de krijgsmacht in de ogen van met name ex-officieren wordt gezien als een log apparaat, dat niet of nauwelijks in staat is zichzelf te veranderen. De krijgsmachtcultuur draagt niet bij tot de bevordering van de creativiteit, de flexibiliteit en de bereidheid tot leren onder het personeel. Op basis van de onderzoeksresultaten stellen wij dat de cultuurverandering die de krijgsmacht gaat inzetten, de richting moet opgaan van een „lerende organisatie”.

Verloop onder officieren als probleem in een krimpende organisatie

Wij verplaatsen ons in gedachten naar het jaar 2000:

De krijgsmacht is verworpen tot een high-techbedrijf en heeft reeds een vijftal jaren ervaring met het uitvoeren van politietaken in crisisgebieden, als Joegoslavië (1992), Cambodja (1992), Zuid-Afrika (1995-1997) en laatstelijk nog in Oezbekistan (1999). Voor dienstplichtigen is in het moderne bedrijfsbedrijf geen plaats en de krijgsmacht bestaat uitsluitend uit ruwweg 35.000 beroepsmilitairen. Defensie kon deze operaties slechts met de grootst mogelijke moeite uitvoeren, en moest sommige verzoeken van de Verenigde Naties om peace-keepingtaken uit te voeren naast zich neerleggen. Het probleem is niet gelegen in de technologie, want dankzij enkele extra miljarden beschikt Defensie over de modernste transportmiddelen en wapensystemen; knelpunt is het personeel. Door de gigantische afslankingsoperatie had Defensie in de periode 1990-2000 problemen met het aantrekken van nieuw personeel. Gedemotiveerd door gebrek aan carrièreperspectieven, als gevolg van de grootscheepse afslankingsoperatie, verlieten vele mili-

tairen, met name in de leeftijdscategorie tussen 30 en 40 jaar, de krijgsmacht. Door de sterk verminderde instroom en het grote verloop is het personeelsbestand van Defensie sterk vergrijsd. Daarnaast is er sprake van vacatures, met name in de sectoren logistiek, technici en vliegers.

Met een reductiedoelstelling van 30% minder personeel in de periode 1991-2000 lijkt het alsof het vertrek van iedere militair bijdraagt aan het realiseren van deze doelstelling. Bovenstaand fictief voorbeeld illustreert dat verloop ook in tijden van afslankingsoperaties de krijgsmacht voor problemen kan stellen. Het is van belang het proces van „uitdunnen der rangen” te sturen [1], omdat anders het gevaar ontstaat van ongewenste ontwikkelingen:

— de „goede” officieren gaan weg en de „slechten” blijven over (goed en slecht in termen van kansen op de arbeidsmarkt);

— vacatures in de sectoren waar arbeidskrachten relatief schaars zijn en die tevens centraal zijn voor het functioneren van de krijgsmacht (logistiek, technische ondersteuning/onderhoud van complexe wapensystemen, vliegers).

Het kamerlid voor de VVD mevr. S. van Heemsckerck Pillis-Duvekot, gaf bij de behandeling van de Defensiebegroting voor 1992 te kennen dat naar haar mening nu al het reductieproces een zelfstandig proces is, dat niet spoort met de strategie en afslanking van de krijgsmacht [2].

In deze bijdrage richten wij ons op verloopprocessen binnen de krijgsmacht. Wij willen met name de invloed van de krijgsmachtcultuur op het verloop onder militairen onderzoeken. Als veronderstelling nemen wij aan dat de cultuur van een organisatie (de manier waarop men samenwerkt en problemen oplost) naast salarishoogte of carrièreperspectieven van groot belang is op de beslissing van de militair om de krijgsmacht al dan niet te verlaten. Tenein-

Drs. Born, en prof. dr. Vroom zijn, resp. als universitair docent en hoogleraar verbonden aan de vakgroep Sociale & gedragswetenschappen van de KMA. Res tint drs. De Vries is werkzaam aan de Kath. universiteit Brabant, fac. psychologie.

de meer zicht te krijgen op de relatie tussen verloop onder officieren en de krijgsmachtcultuur hebben wij in 1991 een empirisch onderzoek verricht onder officieren en ex-officieren. Dit artikel vormt een kort verslag van dat onderzoek.

Ons betoog is als volgt opgebouwd. Eerst besteden wij aandacht aan de begrippen verloop en organisatiecultuur, zoals die uit eerder onderzoek naar voren komen. Vervolgens komt kort de onderzoeksmethode aan de orde. Wij beëindigen de bijdrage met de belangrijkste onderzoeksresultaten en de implicaties daarvan voor de praktijk. Wie is geïnteresseerd in de theoretische achtergronden, de onderzoeksmethode en een volledig verslag van de resultaten, kan bij de sectie Sociale wetenschappen en wijsbegeerte van de KMA het onderzoeksrapport „Quitting of quality” [3] aanvragen.

Verloop en cultuur nader beschouwd

De literatuur over verloop is overvloedig. Verloop kan worden onderscheiden in: vrijwillig en gedwongen ontslag, pensionering, FLO, VUT en WAO. Wij beperken ons hier tot vrijwillig ontslag, omdat wij willen weten waarom officieren vroegtijdig hun militaire carrière afbreken. In de civiele literatuur zijn factoren als salaris, carrièremogelijkheden, arbeidsomstandigheden, uitdaging in het werk, economische positie van het bedrijf, stijl en kwaliteit van het management van invloed op het besluit van een werknemer om al dan niet uit te zien naar ander werk. Uit de meer specifieke militaire literatuur valt af te leiden dat het „militaire leven” (zoals veldoefeningen, band tussen collega's) en het salaris bepalend zijn voor de keus van een officier om al dan niet de krijgsmacht te verlaten (zie bv. [4][5][6]).

De factor organisatiecultuur in verband met verloop in organisaties is nagenoeg niet onderzocht. Organisationscultuur, door Hofstede omschreven als de „collectieve programmering van de geest” [7], verwijst naar de manier waarop individuen samenwerken en problemen oplossen in organisaties.

Wij verwachten dat de cultuur van de krijgsmacht, zoals die door het personeel wordt ervaren en gewaardeerd, een belangrijke verklaring voor verloop kan leveren. Eén van de argumenten daarvoor zou kunnen zijn dat de traditionele cultuur van de krijgsmacht (nadruk op volgzzaamheid en strakke

bureaucratisering) moderne mensen niet langer zou aanspreken.

Nu is het begrip organisatiecultuur tamelijk abstract; het behoeft daarom nadere concretisering. Wij gebruiken de theorie van Paul Bate [8] als vertrekpunt, omdat hij organisatiecultuur en veranderende organisatorische oplossingen expliciet aan elkaar relateert. Hij onderscheidt de volgende zes kenmerken van organisatiecultuur.

I. *affectiviteit*: de mate waarin men zich emotioneel betrokken voelt bij de organisatie;

II. *oorzakelijkheid*: de mate waarin men vindt dat de organisatie haar werknemers verantwoordelijk acht;

III. *hiërarchie*: de mate waarin men geen grote resp. hinderlijke afstand acht tussen boven- en ondergeschikten;

IV. *verandering*: de mate waarin men vindt dat de organisatie is ingesteld op veranderingen;

V. *samenwerking*: de mate waarin samenwerken en gezamenlijke probleemaanpak mogelijk zijn en worden gestimuleerd;

VI. *collegialiteit*: de mate waarin men de leden van de organisatie ziet als collega's in plaats van als (mogelijke) tegenstanders met andere belangen.

Volgens Bate moet de cultuur van een organisatie een antwoord op deze zes problemen geven; mensen in elke organisatie zien zich immers ervoor geplaatst.

Aan deze zes kenmerken hebben wij op grond van eerdere exercities ermee een zevende toegevoegd:

VII. *informatie*: de mate waarin men vindt dat informatie vrijelijk onder elkaar wordt uitgewisseld.

Deze aangevulde theorie van Bate zullen wij hanteren bij de beantwoording van onze onderzoeksvraag: in welke mate is de typische krijgsmachtcultuur belangrijk voor de beslissing van iedere militair om de krijgsmacht al dan niet te verlaten? Wij beschrijven eerst in het kort de manier waarop het onderzoek is uitgevoerd.

Onderzoeksmethode

Om een adequaat inzicht te krijgen in de relatie tussen de krijgsmachtcultuur en verloop, zijn bij het onderzoek zowel militairen als ex-militairen betrokken. Indien immers zowel actieve als ex-militairen hetzelfde beeld hebben van de krijgsmacht-

cultuur, dan is de invloed van cultuur op de beslissing om de krijgsmacht al dan niet te verlaten nihil. Vanwege het praktische feit dat de KMA zich bezighoudt met de opleiding van officieren van de KL en KLu, hebben wij ons tot deze groep militairen beperkt. Bovendien hebben wij onze onderzoeksgroep begrensd door slechts officieren en ex-officieren in de rang van kapitein tot en met luitenant-kolonel te selecteren. Zij zijn immers niet te oud om een eventuele carrière in het bedrijfsleven te starten. Voorts hebben zij voldoende werkervaring bij Defensie om in staat te zijn zich een gefundeerd oordeel te hebben gevormd over de cultuur binnen de krijgsmacht.

De door ons onderzochte populatie officieren en ex-officieren (totaal 217 respondenten) had de volgende samenstelling:

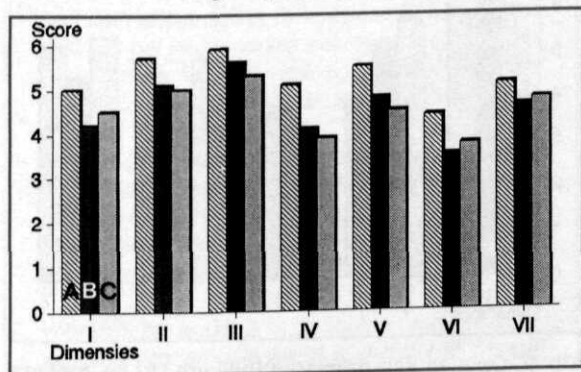
A. de „blijvers”: actief dienende officieren van KL en KLu, die vast besloten zijn bij Defensie te blijven werken (152 respondenten);

B. de „zoekers”: actief dienende officieren van KL en KLu, die erover denken de krijgsmacht te verlaten (26 respondenten);

C. de „vertrokkenen”: ex-officieren van KL en KLu, die momenteel werkzaam zijn in de civiele sector (39 respondenten).

De meeste respondenten behoorden tot de wapens of vliegende squadrons (n = 108). De overigen (70) konden worden gekenmerkt als ondersteunend personeel (zoals intendance of BEZ-officieren). De vertrokkenen zijn binnen een bedrijf werkzaam in: algemeen management (19), financiële sector (12), technische sector (3) of personeelszaken (5).

Aan hen is een vragenlijst toegestuurd, teneinde hun

Afb. 1 Opinions van officieren (blijvers [A] en zoekers [B]) en ex-officieren (vertrokkenen [C]) over de krijgsmachtcultuur volgens de dimensies van Bate [8]; I affectiviteit, II oorzakelijkheid, III hiërarchie, IV verandering, V samenwerking, VI collegialiteit, VII informatie

opinie over de krijgsmachtcultuur en hun gedachten over (mogelijk) verlaten van de krijgsmacht te peilen. De gegevens zijn anoniem verwerkt. De respons lag bij 68%: 178 actief dienende officieren van KL en KLu participeerden in het onderzoek, hetgeen neerkomt op 3,7% van het totale aantal KL- en KLu-officieren, in rang variërend van kapitein t/m luitenant-kolonel.

Resultaten

Achtergrondkenmerken

Er was nagenoeg geen verband te bespeuren tussen verloop en de achtergrondkenmerken van de respondenten, zoals rang, militaire vooropleiding of het hebben van kinderen. Wel bleek dat met name jonge officieren vaker dachten de krijgsmacht te verlaten dan ouderen. Voorts bleek dat een aanzienlijk deel van de officieren die een universitaire opleiding hadden genoten, zijn kansen op de arbeidsmarkt beproefde.

Opinies over de krijgsmachtcultuur (1)

Per elk van de zeven dimensies van de krijgsmachtcultuur, die in het voorgaande zijn omschreven, waren zes stellingen opgenomen (in totaal dus 42), waarover de mening van de respondent werd gevraagd. In afb. 1 zijn de opinies van de drie categorieën respondenten over die dimensies weergegeven. De score per dimensie kan variëren van 1 tot 10. Des te hoger de score op een dimensie, des te positiever is men over de desbetreffende dimensie van de krijgsmachtcultuur. Op basis van een statistische analyse blijkt dat vertrokkenen en zoekers op alle zeven dimensies niet significant van elkaar verschillen. De vertrokkenen en blijvers verschillen wel significant van elkaar op alle dimensies, behalve op de dimensie affectiviteit. Op de dimensies IV en V verschillen zij maximaal van elkaar. Zoekers en blijvers verschillen significant van elkaar op alle dimensies, met uitzondering van dimensie III. Op dimensie IV verschillen zij maximaal. Wat betekenen deze scores? De lagere scores van de vertrokkenen en zoekers betekenen dat zij de krijgsmachtcultuur als negatiever ervaren dan de blijvers. Zij zijn met name ontevreden over de veranderingsoriëntatie: de mate waarin de organisatieleden bereid zijn nieuwe zaken te beginnen. ▸

Opinies over de krijgsmachtcultuur (2)

Hierboven werden de opinies van de officieren en ex-officieren gepeild op basis van de 7 dimensies volgens Bate. Dit betekent dat de stellingen over de krijgsmachtcultuur op theoretische gronden werden samengevoegd tot 7 groepen van 6 stellingen. Het is echter ook mogelijk op basis van statistische criteria te bezien welke stellingen bij elkaar horen (m.b.v. een factor-analyse). De door ons gebruikte stellingen (items) worden dan samengevoegd tot zg. clusters. Deze clustering leidt tot vijf dimensies:

I. *machine-bureaucratische oriëntatie*: de mate waarin de organisatie wordt gezien als een bureaucratie, waarin de organisatieleden functioneren als radertjes van een machine;

II. *lerende oriëntatie*: de mate waarin de organisatie in staat wordt geacht de organisatieleden te stimuleren tot flexibiliteit, creativiteit en te leren van fouten en succes uit het verleden;

III. *arena-oriëntatie*: de mate waarin de organisatie wordt gezien als een strijdperk, waarin men alleen met een „ellebogenmentaliteit” de top kan bereiken;

IV. *affektieve oriëntatie* (gelijk aan de eerste dimensie van Bate): de mate waarin organisatieleden emotioneel op elkaar zijn betrokken;

V. *groei-oriëntatie*: de mate waarin de organisatie wordt gezien als een plaats waar men zich kan ontwikkelen, in termen van kennis en verantwoordelijkheden.

In afb. 2 is weergegeven hoe de respondenten op deze dimensies scoorden. Een hogere score betekent hier dat de respondent de krijgsmachtcultuur op de desbetreffende dimensie hoger inschat. Zo betekent bv. een hoge score op dimensie IV dat de respondent van mening is dat de onderlinge band met, en de emotionele steun van, anderen binnen de krijgsmacht zeer groot is. Uit de scores blijkt dat de vertrokkenen significant negatiever denken over de lerende oriëntatie van de krijgsmachtcultuur dan de zoekers. Voor het overige zijn er tussen deze twee groepen nauwelijks verschillen. De vertrokkenen denken pessimistischer over het bureaucratische karakter en de lerende oriëntatie van de krijgsmacht dan de blijvers. De zoekers verschillen op deze twee dimensies echter niet significant van de blijvers. Verder blijkt dat zoekers significant verschillen van de blijvers op de arena- en groei-oriëntatie. Kijken

Enkele spontane opmerkingen van ex-officieren (vertrokkenen) over de krijgsmachtcultuur

De gelatenheid van de mensen irriteert me mateloos. De betrokkenheid bij Defensie gaat richting „salaris ontvangen” en meer niet. Kritisch meedenken valt tegen. Vele ervaringen en gedachten, te veel om hier op te schrijven. Ik zal er een aantal kort verwoorden: 1. verborgen werkloosheid, 2. oppervlakkige kameraadschap, 3. ontbreken van feed-back, 4. ontbreken van stimulans voor kwaliteit, 5. het slachtoffer zoeken bij calamiteiten, 6. slechte kwaliteit leiderschap, 7. ontbreken van iedere vorm van personeelszorg.

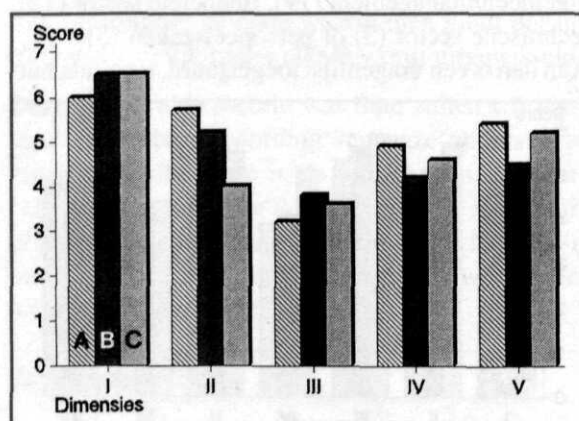
De hiërarchie die binnen de krijgsmacht aanwezig heet te zijn, zinkt in het niet bij de feitelijke hiërarchie die geldt binnen de Rijksoverheid. In deze functioneert de krijgsmacht veel doelgerichter.

Ik vond de luchtmacht altijd een prima organisatie om in te werken en heb er erg veel geleerd. In mijn huidige functie heb ik veel plezier van mijn ervaringen.

De officier heeft te weinig mogelijkheden een eigen stempel op organisatie te leggen; geen invloed zelfs op dagelijkse gang van zaken in tegenstelling tot het bedrijfsleven waar een afdelingshoofd een budget heeft om targets te behalen binnen een gestelde termijn.

wij naar de resultaten in hun geheel, dan blijkt dat alle respondenten overwegend van mening zijn dat de krijgsmacht meer wordt gekenmerkt door een bureaucratische oriëntatie (dimensie I) dan door een competitieve oriëntatie (dimensie III).

Behalve een vergelijking van de respondenten naar hun (mogelijke) vertrek uit de krijgsmacht, kunnen

Afb. 2. Opinies van officieren (blijvers [A] en zoekers [B]) en ex-officieren (vertrokkenen [C]) over de krijgsmachtcultuur volgens dimensies, ontwikkeld op basis van dit onderzoek [3]; I machine-bureaucratische oriëntatie, II lerende oriëntatie, III arena-oriëntatie, IV affectieve oriëntatie, V groei-oriëntatie

de respondenten ook worden vergeleken naar hun achtergrondkenmerken. Zo blijkt bv. dat respondenten met een universitaire opleiding aanzienlijk negatiever zijn over het machine-bureaucratische karakter, de lerende en de affectieve oriëntatie van de krijgsmachtcultuur, dan de respondenten zonder universitaire graad. Personeel met een universitaire graad denkt er ook vaker/sterker aan de krijgsmacht te verlaten dan personeel zonder universitaire graad. Verder is het ondersteunend personeel negatiever over het machine-bureaucratische karakter en de lerende oriëntatie van de krijgsmachtcultuur dan het personeel, ingedeeld bij de wapens resp. vliegende squadrons. Ondersteunend personeel denkt vaker de krijgsmacht te verlaten dan het niet-ondersteunend personeel.

Rangordeschaal

Behalve het verzamelen van opinies over de cultuur van de krijgsmacht, hebben wij ook gezocht naar de belangrijkste beweegredenen om in de krijgsmacht te blijven werken dan wel haar te verlaten. Aan de respondenten is gevraagd zeven factoren te rang-

Enkele spontane opmerkingen van actief dienende officieren (blijvers en zoekers) over de krijgsmachtcultuur

Conclusie na 35 jaar: over het algemeen bijzonder prettig gewerkt; ook in functies die ik niet zelf had uitgezocht; juist hierin veel geleerd. (lkol KL)

De uitdagingen zijn bijzonder groot. Jong en energiek zie je dus veel mogelijkheden en wil je ertegenaan. Dan pas merk je dat je in een bureaucratie zit. Te veel schijven zodat niemand echt ergens verantwoordelijk voor is. Enorme hopen energie zijn dan noodzakelijk om een heel klein stapje dichterbij te komen bij het gestelde doel. (...) Het ideale werken waarbij korte lijnen, directe verantwoordelijkheid (volledig), kwaliteit die meer mag kosten dan het minimale, is binnen deze organisatie niet mogelijk. (kap KLu)

Nergens (!) is de sfeer en samenhang zo groot als bij ons parate 1e Legerkorps! Dit is voorwaarde nr. 1 om góed te kunnen werken. (kap KL)

We zouden allemaal eens wat meer moeten werken en er wat minder over klagen, praten en schrijven. (maj KLu)

Vóór Defensie werkte ik bij de Shell, en veel verschil in werkatmosfeer en collegialiteit is er niet. Het grootste verschil bij Defensie was de mate van vrijheid en verantwoordelijkheid die je op jonge leeftijd al kreeg. Ik denk dat hierin Defensie zich echt onderscheidt. (maj KLu)

schikken, waarvan wij op basis van eerder onderzoek hebben aangenomen dat ze van belang kunnen zijn voor het verloop in de krijgsmacht.

Hiermee kon de respondent aangeven hoe belangrijk een factor is (geweest) bij zijn of haar besluit de krijgsmacht al dan niet te verlaten (zie de tabel).

Rangschikking van factoren die volgens de respondenten van belang zijn bij het besluit de krijgsmachtorganisatie al dan niet te verlaten

	vertrokkenen twijfelaars blijvers		
Salaris	1	3	3
Kwaliteit functie	2	2	1
Carrière	3	4	4
Plaatsingsbeleid	4	6	5
Kwaliteit bovengeschikte	5	5	6
Identificatie met Defensie	6	7	7
Gezondheid	7	1	2
1 zeer belangrijk... 7 zeer onbelangrijk			

Merkwaardig genoeg speelt voor blijvers en zoekers gezondheid een belangrijke rol in hun besluit bij de krijgsmacht te blijven. Kennelijk is de lichamelijke conditie van belang bij het functioneren van de militair. Voor het overige zijn de verschillen tussen de groepen respondenten niet erg groot. Wel blijkt dat de vertrokkenen meer waarde hechten aan het beleid op het terrein van salaris, carrière en functierotatie dan de zoekers en blijvers. Verder is opgevallen dat de factoren salaris, carrière en kwaliteit van de arbeid voor de vertrokkenen een nagevoel even groot gewicht hebben bij hun besluit de krijgsmacht te verlaten (niet weergegeven in de tabel). Dit staat in tegenstelling tot de vrij algemene opvatting dat voor officieren een hoger salaris verreweg de belangrijkste factor is om de krijgsmacht te verlaten.

Conclusies

Op grond van dit onderzoek formuleren wij hieronder een aantal conclusies, en vervolgens laten wij onze gedachten gaan over mogelijke aanbevelingen.

1 Officieren en ex-officieren nemen binnen de krijgsmacht een bureaucratische organisatiecultuur waar. Daarin staat leren niet voorop en zij waarderen deze cultuur negatief. Anderzijds onderkennen zij dat de krijgsmachtcultuur een lerende oriëntatie kan hebben, waarbinnen creativiteit, flexibiliteit en

voortdurend leren van hoog tot laag worden gestimuleerd. Deze cultuur waarden zij positief.

2 Ondersteunend personeel (voor de KL bv. officieren van de intendance; voor de KLu officieren van grondoperatiën en bedrijfseconomische zaken) is negatiever over het bureaucratische karakter van de krijgsmacht en het gebrek aan ontplooiingsmogelijkheden dan het personeel dat bij de wapens of de vliegende squadrons is ingedeeld.

3 Vertrokkenen en zoekers hebben dezelfde negatieve opinies over de geringe veranderingsoriëntatie binnen de krijgsmachtcultuur (weinig geneigd tot veranderen, alles blijft bij het oude) en het isolationisme in de krijgsmacht (ieder moet zijn eigen problemen zelf oplossen).

4 Vertrokkenen en zoekers zijn negatiever dan de blijvers over het vermogen van Defensie om creativiteit, flexibiliteit onder het personeel te stimuleren.

5 Het is denkbaar dat de vertrokkenen hun houding t.a.v. de krijgsmacht na hun vertrek in negatieve zin veranderen, om zo de juistheid van hun beslissing achteraf te bevestigen.

6 Gezondheid is een belangrijke factor voor blijvers en zoekers bij hun welbevinden in de Defensieorganisatie. Dit is wellicht toe te schrijven aan het grote belang dat Defensie hecht aan een goede conditie van officieren.

7 Voor de vertrokkenen was een hoger salaris een belangrijke reden om Defensie te verlaten; bijna even belangrijk was voor hen de hoop buiten Defensie uitdagender werk (meer verantwoordelijkheden, inhoudelijk interessanter) en betere carrièresppectieven aan te treffen.

8 Identificatie met Defensie (d.i. het militaire beroep als een roeping zien) is voor alle respondenten geen belangrijke factor in hun arbeidsbeleving.

Implicaties voor onderzoek en beleid

Op basis van deze conclusies formuleren wij drie aanbevelingen voor nader onderzoek en beleid.

● Wij beklemtonen in de eerste plaats dat het onderzoek een verkennend karakter had. Verder onderzoek naar de krijgsmachtcultuur in samenhang

met verloop is noodzakelijk. Dat zou zich kunnen richten op:

- de manier waarop de militaire cultuur tot stand komt (*the programming of the military mind*);
- de positieve en negatieve gevolgen van deze cultuur in termen van effectiviteit en efficiëntie van de krijgsmacht;
- de veranderbaarheid van deze cultuur;
- het precieze gewicht van de krijgsmachtcultuur in het besluit van officieren de krijgsmacht al dan niet te verlaten.

● Een tweede aanbeveling richt zich op de aard van de relatie tussen krijgsmacht en officier (werkgever-werknemerrelatie). Ondanks de sterke nadruk van Defensie op de identificatie die het personeel moet hebben met de doelstellingen van de krijgsmacht (militaire beroep zien als roeping, werken voor „hogere” doelen als God, Koningin en Vaderland, of moderner: een bijdrage leveren aan vrede en veiligheid) blijkt die identificatie bij de onderzochte personen geen factor van betekenis te zijn. Dit resultaat wordt ondersteund door resultaten uit ander onderzoek [9]. Indien Defensie wil aansluiten bij hetgeen de officier beweegt, is een zakelijke benadering van het officiersberoep en de bekleeders ervan noodzakelijk.

● Een derde opmerking betreft het sturen van het verloop in de context van een krimpende krijgsmacht. Het gericht sturen van het reductieproces vergt een integrale benadering, wil men in kwalitatieve en kwantitatieve zin voldoende personeel behouden. Blijfpremies alleen zijn niet voldoende. Een integrale benadering houdt in:

- het bevorderen van creativiteit en flexibiliteit op alle niveaus in de organisatie (lerende oriëntatie), met name door „lerend gedrag” te belonen, en „non-lerend gedrag” (d.i. zich verschuilen achter regels en procedures, geen veranderingen durven aan te gaan) te ontmoedigen of zelfs te bestraffen;
- het tegelijkertijd ruimte geven aan het militaire personeel op alle niveaus om fouten te maken, maar wél daarvan te leren;
- het persoonlijk aanspreken van officieren op het bevorderen van deze lerende oriëntatie (bv. door beloningen, betere carrièresppectieven, enz.)

Deze integrale aanpak impliceert overigens ook een verdergaande decentralisatie van verantwoordelijk-

heden en bevoegdheden, zoals dat onder meer in de verschillende projecten tot verbetering van de bedrijfsvoering wordt beoogd. Alleen dan immers ontstaan bij het personeel de ruimte en de behoef-

te van het eigen werk iets te maken dat aansluit op de centrale maatschappelijke opdracht aan de krijgsmacht: de flexibele mogelijkheid om vrede en veiligheid te garanderen.

Literatuur

1. C. W. Vroom — Het uitdunnen der rangen: Over werking voor en motivatie binnen een inkrimpende organisatie, in: J. R. Schoeman (red) — *Defensie in de jaren '90: op weg naar een minimum?* (conf. verslag). Stg Maatschappij en krijgsmacht, Den Haag (1991).
2. *Verslag behandeling Defensiebegroting en wijzigingen daarop*, 27 nov. 1991. Kamerstukken 22300-X/22251.
3. J. B. G. Born, R. E. de Vries en C. W. Vroom — *The quitting of quality; some theoretical and empirical considerations on the relationship between organizational culture and organizational turnover in the Dutch army and air force* (rapp. ESW 91-33). KMA, Breda (1991).
4. J. W. van Needen — Public opinions with regard to the armed forces in the Netherlands, and the reasons for regular personnel resigning from the service or failing to complete training courses. *Proc. 2nd symp. on motivation and morale in the NATO-forces*. NAVO, Brussel (1984).
5. S. H. Springer — *Exit-onderzoek 1988/1989: een onderzoek naar de ontslagredenen van officieren, onderofficieren en leerlingen KMS*. Min. van defensie/DPKL, Den Haag (1990).
6. R. M. Marsh — Predicting retention in the US navy: officers and enlisted. *J. polit. and mil. sociology* (1983).
7. G. Hofstede — *Culture's consequences*. Sage, Beverly Hills (1984).
8. P. Bate — The impact of organizational culture on approaches to organizational problem-solving. *Organiz. Studies* 5(1984)43-66.
9. Ch. C. Moskos en F. R. Woods (eds) — *The military: more than just a job?* Pergamon-Brassey's, Mclean/Va (1988).

U bent lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap,

tevens actief dienend officier van de KL of KLu, en u gaat de dienst verlaten?

Meldt u dat dan s.v.p. even aan de ledenadministratie (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk), dan wordt ervoor gezorgd dat u de Militaire Spectator blijft ontvangen!

Militaire psychiatrie

De euforie over de voor de geallieerden zo succesvol verlopen oorlog in de Golf was nog nauwelijks verminderd toen in verschillende kranten artikelen begonnen te verschijnen over militairen die de strijd niet in alle opzichten goed hadden doorstaan. Met behulp van de begrippen *combat-stress* en *post combat-stress* wordt aan de problemen van deze soldaten zin en betekenis gegeven. Hoewel er geen eenstemmigheid bestaat over het aantal getroffen — militaire psychiaters en psychologen geven veel gematigder schattingen dan leken — kan toch worden geconstateerd dat er bij deze oorlog eensgezindheid bestaat met betrekking tot de erkenning van het bestaan van psychisch gewonde militairen. De behandeling van soldaten die tijdens of vlak na het gevecht „afknappen” is in de moderne westerse legers opgedragen aan de militaire psychiatrie. Deze tak van medische zorg ontstond tijdens de Eerste Wereldoorlog en wist zich daarna, overigens niet zonder problemen, een vaste plaats in de militaire organisatie te verwerven. In deze bijdrage zal een korte schets van deze ontwikkelingsgang worden gegeven. Er zal worden ingegaan op wat de militaire psychiatrie inhoudelijk te bieden heeft gehad en op de wijze waarop ze door het militaire bedrijf is ontvangen. Hieraan voorafgaand zal echter eerst de vraag worden gesteld waarom de militaire psychiatrie pas in de 20e eeuw gestalte heeft gekregen.

Ontstaan van het psychiatrische probleem

Oorlogen hebben altijd gruwelijke ervaringen opgeleverd. Ook in de voorgaande eeuwen, waarin de conflicten een beperkter karakter hadden, en de strijd met primitieve middelen werd uitgevochten, was het lot van de strijdende soldaat weinig benijdenswaardig. Dagboekantekeningen en andere egodocumenten laten zien dat de confrontatie met het zeer directe fysieke geweld op het slagveld vaak als een zeer traumatische ervaring werd beleefd.

Ook toen knapten soldaten individueel of collectief af, onbruikbaar voor de rest van de veldslag of voor het vervolg van de campagne. Zo heeft een Pruisische officier een beschrijving gegeven van een groep Russische artilleristen die zich in 1758, gedurende de Zevenjarige Oorlog, willoos lieten afslachten. Iedere veerkracht was bij hen verdwenen. Van de Slag bij Waterloo zijn evenzeer individuele en collectieve gevallen bekend van wat later gevechtssuïtputting of gevechtstress is gaan heten. Bij de troepen van Napoleon bleken sommige soldaten niet alleen te zijn gekweld door lichamelijke verwondingen, maar ook last te hebben gehad van een psychische aandoening die „nostalgia” werd genoemd.

Toch vormden deze psychisch gewonde soldaten, noch voor Maurits aan het eind van de 16e eeuw noch voor Napoleon aan het begin van de 19e eeuw, een zodanig probleem dat er specifieke organisatorische voorzieningen voor moesten worden getroffen. Pas in de 20e eeuw was dat wel het geval.

De redenen hiervoor zijn nogal divers. Om te beginnen hadden de bevelhebbers in de pre-industriële tijd belangrijker problemen aan hun hoofd. Hun legers werden bij voortdurend bedreigd door epidemieën waarvan het aantal slachtoffers de eigenlijke gevechtsverliezen over het algemeen ver te boven ging. De gebrekkige logistieke organisatie zorgde met grote regelmaat voor een uiterst penibele situatie op het gebied van de voedselvoorziening. Honger en dorst waren alom tegenwoordig, waardoor de kans op het uitbreken van ziekten altijd groot was. Over de loyaliteit van de soldaten behoefden de commandanten zich weinig illusies te maken. Als de gelegenheid zich voordeed deserterde men, alleen of met hele groepen tegelijk. Zoals gezegd: de pre-industriële bevelhebbers hadden belangrijker zaken aan hun hoofd dan die van de psychisch gewonde militairen.

De verworvenheden van de industriële revolutie

maakten een oplossing van deze andere zaken mogelijk. Een sterk verbeterde organisatie van de geneeskundige diensten en de toegenomen medische kennis maakten dat de levenskansen van soldaten tijdens veldslagen en campagnes stegen. De verbeterde transportmiddelen zorgden voor een enorme toename van de logistieke capaciteit en daarmee voor een sterke verbetering van de voedselvoorziening. Door de komst van dienstplichtige militairen werd ook een minimum aan binding met de militaire organisatie verkregen waardoor desertie tot hanteerbaarder proporties kon worden gereduceerd. De industriële revolutie maakte het hierdoor mogelijk het probleem van de psychisch gewonde militair te erkennen en er de nodige aandacht aan te besteden.

Deze revolutie had echter een dubbel gezicht. Zij schiep niet alleen ruimte voor de erkenning van psychiatrische problemen maar zij droeg ook bij tot een vergroting van die problemen. De komst van de moderne industriële oorlog bracht een intensivering van de psychische belasting van de betrokken militairen.

Psychische consequenties van het moderne gevecht

Een van de gebieden waarop de vooruitgang in de industriële-produktietechniek zich manifesteerde betrof de vuurwapens. Zowel van de infanteriewapens als van het geschut kan worden gezegd dat de reikwijdte, de precisie en de vuursnelheid spectaculair toenamen. Het vermogen om te doden en verwondingen toe te brengen steeg navenant. De veldslagen die in de laatste decennia van de vorige en aan het begin van deze eeuw in Europa en Azië zijn geleverd lieten in dit opzicht aan duidelijkheid niets te wensen over. De confrontatie met zo veel dood en verderf laat vrijwel geen militair onberoerd. Zij die dit soort slachtingen fysiek gesproken gezond overleven, zijn in psychisch opzicht vaak veel minder goed eraan toe. Hoe intensiever het gevecht, gemeten naar het aantal doden en gewonden, hoe groter het aantal psychiatrische slachtoffers, zoals o.m. blijkt uit vrij recent Israëliisch onderzoek, verricht ten tijde van de Libanon-oorlog.

Sommige moderne wapens hebben niet alleen een groot vermogen om te doden en verwondingen toe te brengen, maar ze kunnen dit ook nog op een afschuwelijke, angstwekkende manier doen. Vooral artilleriegranaten zijn berucht om hun uitwerking,

die niet alleen dodelijk maar ook zeer mensonteerend kan zijn. De voormalige lijfarts van Winston Churchill, Lord Moran, die als regimentsarts deelnam aan de Eerste Wereldoorlog, heeft plastisch beschreven hoe een artilleriebombardement uitwerkte.

There were men in France who were ready to go out but who could not meet death in that shape. They were prepared for it if it came cleanly and swiftly, but that shattering, crudely bloody end by a big shell was too much for them. All their plans for meeting death with decency and credit were suddenly battered down. Selfrespect had gone out of their hands. They were no longer certain of what they would do. It frightened more men away from the trenches than anything else.

Artilleriebeschietingen werden niet alleen gevreesd vanwege hun afschuwelijke uitwerking. Zij toonden ook bij uitstek de machteloosheid aan waarmee de individuele soldaat op het slagveld werd geconfronteerd. Een infanterist kon tegen vijandelijk geschut niets ondernemen. Hij moest afwachten en hopen dat er mis werd geschoten. Vliegtuigen en helikopters kunnen hetzelfde verlamdende effect oproepen.

De psychologische uitwerking die wapens hebben kan tot op grote hoogte losstaan van de reële schade die ze kunnen aanrichten. Het geluid dat vliegtuigen en tanks produceren kan een grotere indruk maken dan de afgeworpen bommen of de afgevuurde granaten. Bij de constructie van moderne wapensystemen wordt met deze neveneffecten terdege rekening gehouden. Een van de meest in het oog springende voorbeelden vormde de Duitse *Stuka* waarmee de Luftwaffe in de meidagen van 1940 grote successen wist te behalen. Toch kon dit vliegtuig slechts een zeer geringe bommenlast meevoeren. De op de vleugels gemonteerde sirenes produceerden tijdens de duikvlucht echter zo'n angst-aanjagend geluid dat bij de geallieerde troepen regelmatig paniek uitbrak. Met het inzetten van B-52-bommenwerpers, zowel in Vietnam als in Irak, beoogden de Amerikanen ook in de eerste plaats het moreel van de vijand te breken en was het toebrengen van materiële schade van secundaire betekenis.

Een apart hoofdstuk vormen de chemische wapens, voor het eerst systematisch en massaal tijdens de Eerste Wereldoorlog gebruikt. Tegen onbeschermden troepen hebben deze wapens een enorme uit-

werking. Met de komst van gasmaskers en beschermende kleding verloren de strijdsgassen veel van hun oorspronkelijke vermogens. Hun psychologische betekenis is echter tot op de dag van vandaag zeer groot gebleven.

De gevolgen van de technologische ontwikkeling bleven niet beperkt tot het domein van de wapens. De verworvenheden van de industriële samenleving deden ook op andere wijze hun invloed op de oorlogvoering gelden. In de pre-industriële tijd werden zowel het voeren van campagnes als het leveren van veldslagen door natuurlijke factoren beperkt. Alleen het voorjaar en de zomer leenden zich voor een opmars. Voor de rest van het jaar maakte de toestand van de wegen grootschalige legerbewegingen praktisch onmogelijk. De strijd zelf speelde zich uitsluitend overdag af. Tijdens de nachtelijke uren kon geen slag worden geleverd. In de industriële periode verloren de seizoenen aan betekenis en werd het onderscheid tussen dag en nacht van minder belang. De breuk was uiteraard niet volledig. De winter is in bepaalde streken altijd een slechte periode gebleven om oorlog te voeren en nachtelijke operaties zijn nog steeds moeilijker uit te voeren dan acties bij daglicht. Waarom het hier gaat is dat de techniek een aantal natuurlijke beperkingen waarmee het militaire bedrijf eeuwenlang werd geconfronteerd in belangrijke mate heeft weten op te lossen. Door de moderne communicatie- en transportmiddelen kon de gevechtduur enorm toenemen.

Een andere belangrijke karakteristiek van de industriële gevechtssituatie heeft betrekking op de potentiële grootte van het gevechtsterrein. De omvang van de legers eiste grotere slagvelden. Hierbij kan nog worden opgemerkt dat de grens tussen slagveld en achterland diffuus werd. Het middelzware en zware veldgeschut zorgde immers ervoor dat soldaten ook vele kilometers achter het front nog konden worden beschoten. Vliegtuigen, helikopters en raketten zorgden later voor een steeds verdere uitbreiding van de gevarezone.

Een en ander staat in schril contrast tot een situatie die zich nog tijdens de Napoleontische oorlogen voordeed. Toen konden soldaten zich nog, individueel of groepsgewijs, aan het gevecht en aan de daarmee samenhangende gevaren onttrekken door zich simpelweg bv. 1 of 2 km van hun opstelling te verwijderen. Door de zojuist geschetste ontwikkelingen is dit minder zinvol geworden. Door de om-

vang en de structuur van de moderne legers waardoor het achterland nog zwaarder is bemand dan de frontlijn, is dit „ontsnappen” ook steeds moeilijker geworden.

Van niet minder belang is de verandering die in sociaal opzicht in de gevechtssituatie is opgetreden. De steeds verder toegenomen vuurkracht maakte het vechten in gesloten, overzienbare, formaties minder mogelijk. Deze werden dan ook geleidelijk aan vervangen door losse, open verbanden die minder kwetsbaar waren voor vijandelijk vuur. Zo ontstond een gevechtssituatie die in sociaal-psychologisch opzicht fundamenteel verschilde van die van vroeger eeuwen. Tijdens het gevecht is de moderne soldaat een eenzame soldaat. Hij moet strijden zonder de onmiddellijke fysieke nabijheid van zijn kameraden. Natuurlijk zijn deze niet echt ver weg, maar ze zijn wel onzichtbaar en onaanraakbaar. Er wordt niet meer letterlijk schouder aan schouder gestreden. Behalve het zicht op de eigen kameraden verdween ook het zicht op de vijand. Het moderne slagveld is leeg. Er is geen vijand die zich vertoont en openlijke tekenen van leven zijn zeldzaam. Toch zijn de gevaren alom aanwezig. Men weet alleen niet hoe en wanneer de tegenstander zal toeslaan. De dreiging is anoniem en onzichtbaar. Het ontstaan van angst en onzekerheid is het resultaat.

De in het bovenstaande gesignaleerde veranderingen hebben zich uiteraard niet van de ene dag op de andere gemanifesteerd. Het heeft geruime tijd geduurd alvorens de nieuwe technische mogelijkheden overal werden benut. Nieuwe strategische uitgangspunten en tactische principes moesten worden geformuleerd en dat bleek een moeizaam verloopend proces.

Met de onderkenning van de psychische consequenties van de nieuwe gevechtssituatie verliep het niet anders. De Amerikaanse burgeroorlog, de Frans-Duitse oorlog en de strijd tussen Amerika en Spanje leverden aanzienlijke contingenten die om psychische redenen uit de strijd moesten worden genomen. Toch werd bij deze oorlogen nog geen verband gelegd tussen de waargenomen stoornissen en de moderne gevechtssomstandigheden. De gehanteerde diagnostische etiketten (men gebruikte o.m. nostalgia en „tropische zwakte”) laten dat zien. Tijdens de Eerste Wereldoorlog gebeurde dat wel, getuige de term *shellshock* die in februari 1915 werd geïntroduceerd door dr. Charles Myers van het Roy-

al Army Medical Corps. Inmiddels waren de verliescijfers ook zo hoog geworden dat niet kon worden volstaan met het uitdelen van etiketten. Alleen al de Britten moesten in 1914 ruim 2000 soldaten met gedragsstoornissen in ziekenhuizen opnemen. In 1915 steeg dit getal boven de 20.000. Het antwoord van de militaire organisatie was de militaire psychiatrie. De bestaande geneeskundige diensten werden uitgebreid met psychiatrische afdelingen waaraan de zorg voor de ingestorte militairen werd opgedragen.

Weerstanden tegen militaire psychiatrie

In tegenstelling tot wat men op het eerste gezicht zou verwachten hebben de gememoreerde verliescijfers niet onmiddellijk tot een warm onthaal voor de militaire psychiatrie geleid. De traditionele militaire moraal vormde hier een belangrijke barrière. Binnen deze denkwereld figureerden dapperheid, plichtsbesef en agressiviteit als belangrijke deugden. Soldaten die het om onduidelijke redenen tijdens het gevecht lieten afweten werden gezien als lafaards of als slappelingen. Straf was in deze optiek meer op zijn plaats dan zorg.

Overste Scott-Jackson, die in 1922 getuigde voor het „War Office Committee on Shell-Shock” verklaarde dat er zich in 1915 bij zijn bataljon geen enkel geval van shellshock had voorgedaan. Zijn verklaring voor dit gegeven was simpel: hij had eenvoudigweg geweigerd het verschijnsel te erkennen. De Amerikaanse generaal Patton verkreeg in 1943, in de meest letterlijke zin van het woord, in één klap wereldbekendheid toen hij tijdens de Italiaanse campagne een soldaat met neurotische verschijnselen een oorveeg toediende. Binnen zijn eigen leger had hij op dit punt al eerder naam gemaakt. Hij adviseerde namelijk zijn manschappen neurotische soldaten openlijk te bespotten en belachelijk te maken. Dezen zouden dan vanzelf wel inzien dat er in het Amerikaanse leger geen plaats was voor lafaards en aanstellers.

Wij hebben hier te maken met een van de weinige gebieden waarop de beroemde Amerikaanse generaal en de niet minder befaamde Britse oorlogsleider Winston Churchill het roerend met elkaar eens waren. Laatstgenoemde maakte zich halverwege de oorlog ernstig zorgen over de groei van een aantal militaire psychiaters in het Britse leger. Volgens Churchill liepen deze lieden de troepen alleen maar

voor de voeten. Een sterker wantrouwen spreekt nog uit het pamflet dat in 1942 door het Britse leger op Malta werd opgehangen ten tijde van de bombardementen. Hierin werd gesteld dat *anxiety neurosis* een begrip was met behulp waarvan de medische professie munt probeerde te slaan uit angst. Het zelfrespect van een echte kerel zou het tonen van angst nooit toestaan, zo meende de schrijver van dat pamflet.

Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog was het begrip voor de psychisch gewonde militair dus nog vaak ver te zoeken. Militaire psychiaters verklaarden na afloop van de oorlog dat ze door bepaalde officieren werden benaderd alsof ze leden van de vijfde colonne waren.

Zeer opvallend is de late start die de militaire psychiatrie bij de Israëlische strijdkrachten heeft gemaakt. Opvallend omdat Israëlische psychiatrie de laatste tien jaar een soort model voor de rest van de Westerse wereld is geworden. Toch zijn de Israëli's pas in de jaren '70, met name tijdens de Jom-Kippoeroorlog min of meer officieel gaan erkennen dat soldaten om psychologische redenen kunnen afknappen. Vóór die tijd werd ervan uitgegaan dat de afstammelingen van de Maccabeeën hiervoor immuun waren. In de zorgvuldig gecultiveerde mythe rond de strijd om Masada kreeg het Israëlische mannelijkheidsideaal gestalte. De realiteit van de Jom-Kippoeroorlog, waarin vele soldaten instortten of in paniek raakten, dwong tot bijstelling van de oude stereotype opvatting. In het kielzog hiervan ontstond een uitgebreid systeem van psychiatrische en psychologische zorg.

De gesignaleerde weerstanden waarmee de militaire psychiatrie zo lang te maken heeft gehad verklaren mede waarom de ontwikkeling van deze zorg zo discontinu is verlopen. Bijna geen van de betrokken legers was bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog of voor de strijd in Korea geprepareerd op de psychologische consequenties van de gevechten. Veel oude kennis was verloren gegaan met de demobilisatie van de militaire psychiaters. Er moest dus steeds opnieuw worden begonnen. Het lijkt er soms op of deze afdeling van de militair-geneeskundige dienst het leger een aantal keren als het ware door de strot is geperst. Hoewel de medicijn keer op keer bleek te werken, bleef het toedienen moeilijk.

Op de betrokken psychiaters legde dit een zware hypotheek. Deze vertegenwoordigers van de jong-

ste loot aan de medische stam moesten hun plaats in de militaire organisatie min of meer bevechten. Internisten en chirurgen hadden dit al eerder gedaan. Dit brengt ons bij de vraag wat deze psychiaters het militaire bedrijf hadden te bieden.

Militair-psychiatrisch handelen

De militaire psychiatrie heeft vanaf haar ontstaan altijd aansluiting gezocht bij wat de civiele psychiatrie aan theorie en instrumenten had te bieden. Niet het ontwikkelen van nieuwe therapieën maar het op een bepaalde manier toepassen ervan is voor de militaire sector altijd kenmerkend geweest. Deze toepassing kan worden gekarakteriseerd als hard, systematisch en consequent; hoewel er variaties naar plaats en in de tijd zijn geweest.

Toen de militaire psychiatrie in het leven werd groepen was de gevestigde psychiatrie medisch-biologisch georiënteerd. Dit impliceerde dat de behandelingswijzen minder op de geest maar meer op het lichaam waren gericht. Er bestond een uitgebreid instrumentarium met behulp waarvan organen, zenuwen en bloedvaten konden worden bewerkt. Een ruime toepassing vond de elektrotherapie waarbij zowel met gelijk- als wisselstroom werd gewerkt. De militaire psychiatrie begon dus niet met lege handen. Er was een heel pakket waaruit kon worden gekozen. Voor aanpassingen aan de militaire situatie werd allermindst teruggedeinsd.

In Duitsland ontwikkelde de psychiater F. Kaufmann in 1915 een militaire variant van een door hem reeds voor de oorlog ontwikkelde behandelingsmethode voor hysterische verlamming. Met behulp van de zg. *Kaufmann-Kur* wist de Duitse militaire psychiatrie opmerkelijke successen te boeken. In deze methode werden medische therapie, militaire drill en ordinair martelen op bizarre wijze gecombineerd. De „patiënt” kreeg aan het begin van de kuur te horen dat hij zou worden genezen en dat hij goed eraan deed mee te werken. Daarna werden krachtige en zeer pijnlijke stroomstoten toegevend. Een en ander werd afgewisseld met militaire exercitie. Van de behandelende psychiater werden niet zozeer specifieke deskundigheid maar vooral autoriteit en volharding geëist. Hij diende net zo lang door te gaan met de „behandeling” tot de symptomen waren verdwenen en de soldaat als genezen kon worden beschouwd.

Ook Engeland kende zijn Kaufmann in de persoon

van Lewis Yealland. De door hem – en later ook door anderen – toegepaste *quick-cure* lijkt als twee druppels water op de *Kaufmann-Kur*. Ook hier vond een volledige onderwerping plaats van de patiënt aan de persoon van de behandelaar. Ook hier werd elektrotherapie tot in de uiterste consequenties toegepast.

Aan de Franse kant waren psychiaters inmiddels al tot de ontdekking gekomen dat bepaalde medicijnen een betere uitwerking hadden als ze werden toegediend aan „patiënten” die vastzaten in de onder vijandelijk vuur liggende loopgraven.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was de gang van zaken niet veel anders. Ook toen werd gebruik gemaakt van wat in de burgermaatschappij aan inzichten en therapieën voorhanden was. Slaapkuren, de elektroshock en een grote variëteit aan drugs deden hun intrede in het militaire bedrijf. Van grote betekenis werden ook allerlei vormen van psychotherapie. Op dit gebied toonde de militaire psychiatrie met name belangstelling voor kort durende, simpele behandelingsmethodes. De veelvuldige aanwending van dit soort methodes zorgde ervoor dat de therapeutische centra van het leger het aanzien kregen van een soort opleidingsschool voor politiehonden.

Deze nieuwe behandelingswijzen leidden tot een zekere humanisering van de behandeling van militairen. Het nieuwe, meer direct op de geest van de soldaat en minder op diens lichaam gerichte instrumentarium leende zich eenvoudigweg minder voor gewelddadige toepassingen. Het is wel de vraag of deze humanisering overal in dezelfde mate is opgetreden. Verschillende Duitse onderzoekers hebben bv. erop gewezen dat bij sommige Duitse psychiaters het openlijk en verhuld dreigen met concentratiekampen en executiepeletons een normaal onderdeel van het therapeutische gesprek vormde. Het gegeven dat ook werd geëxperimenteerd met nieuwe, uiterst pijnlijke, vormen van elektrotherapie doet vermoeden dat het met de humanisering in de Duitse militaire psychiatrie nogal is „meegevalen”.

Na de oorlog werd de psychiatrie verrijkt door de komst van de psychofarmaca. Vanaf het begin van de jaren '60 nam het gebruik van tranquillizers, antidepressiva en neuroleptica hand over hand toe. Ook in de militaire sector vonden deze middelen hun weg. Dat bij het toedienen ervan andere maatstaven werden gebruikt dan in de burgermaat-

schappij het geval was bleek o.a. in Vietnam. De Amerikaanse psychiater Colback verklaarde dat soldaten daar het gevecht in werden gestuurd met hoeveelheden tranquillizers in hun lichaam die hen thuis in de VS op een verbod tot deelneming aan het verkeer zouden zijn komen te staan. Ook hier had de militaire zorg dus een geheel eigen gezicht.

Uit het bovenstaande zou de conclusie kunnen worden getrokken dat de militaire psychiatrie niets nieuws heeft gebracht. Deze gevolgtrekking zou echter onjuist zijn. Het nieuwe schuilt niet zozeer in de gehanteerde therapieën maar veeleer in de uitgangspunten die met betrekking tot de behandeling zijn geformuleerd. Deze punten staan bekend als de basisprincipes van de militaire psychiatrie. Kort gezegd komt het erop neer dat ervan wordt uitgegaan dat de ingestorte soldaten zo snel mogelijk en in de onmiddellijke nabijheid van het front moeten worden behandeld. Bovendien moet de behandeling geheel in het teken staan van de terugkeer van de betrokken militairen naar de eigen eenheden. Deze drie principes, onmiddellijkheid ofwel directheid, nabijheid en positieve verwachtingen, vormen het tweede gezicht van de militaire psychiatrie.

Basisprincipes van de militaire psychiatrie

Reeds in de vorige eeuw was in de psychiatrie bekend dat bepaalde patiënten een grotere genezingskans hadden als zij werden behandeld onmiddellijk nadat de symptomen van de ziekte zich hadden gemanifesteerd. De feitelijke omstandigheden in de burgermaatschappij maakten snel ingrijpen echter meestal onmogelijk. De inrichtingen hadden lange wachtlijsten en de opnameprocedures waren juridisch ingewikkeld en tijdrovend. Voor de militaire psychiatrie lag de situatie anders. Dat hing vooral samen met het feit dat in de militaire sector reeds in de Eerste Wereldoorlog in het zorgsysteem een ander accent werd gelegd. Het primaat kwam te liggen bij de ambulante zorg. Hospitaalverpleging kwam pas in tweede instantie aan bod en wel als de ambulante zorg had gefaald. De keuze van dit verschil in zwaartepunt werd niet uit theoretische overwegingen gemaakt. Ze was veeleer het resultaat van een pragmatische aanpassing die in de loop van de Eerste Wereldoorlog plaatsvond. In het begin van dit conflict werden de shellshock-patiënten afgevoerd naar inrichtingen achter het front. Toen deze

overvol raakten werd de bouw van noodhospitalen, steeds dichterbij het front, noodzakelijk. In deze voorzieningen ontdekten de psychiaters dat hun patiënten een grotere kans hadden op te knappen en terug te keren naar hun eenheden dan de soldaten die naar het achterland waren afgevoerd. Met dit gegeven werd verder geëxperimenteerd en zo ontstond het tweede basisprincipe: dat van de nabijheid. Met de accentuering van de ambulante zorg liep de militaire sector bijna een halve eeuw voor op de civiele sector waar pas in de jaren '60 systematisch werd begonnen met het terugdringen van de betekenis van de psychiatrische inrichting. Het laatste basisprincipe, dat van de verwachting, werd ook tijdens de Eerste Wereldoorlog „ontdekt”. Cruciaal is hier dat de betrokken militairen vanaf het allereerste moment dat zij met de hulpverlening te maken krijgen duidelijk wordt gemaakt dat ze hoe dan ook terug moeten naar hun eenheden. De behandeling mag geen uitzicht bieden op ontslag uit het leger maar moet volledig zijn gericht op herinzetbaarheid. Een van de consequenties hiervan is dat de soldaat de rol van patiënt wordt onthouden. De therapeutische *setting* blijft een militair karakter dragen. Psychiaters manifesteren zich in eerste instantie als officieren en niet als medici. Zowel de artsen als de patiënten blijven hun uniform dragen. Dit militaire karakter krijgen ook de hospitalen waar zij terechtkomen die niet ontvankelijk blijken voor de hulpverlening in de eerste lijn.

Dit terugdringen van de medische aspecten binnen de militaire psychiatrie heeft zijn weerslag gevonden op de gehanteerde diagnostische etiketten. Het begrip shellshock waarmee de militaire psychiatrie was begonnen bleek een slechte start. Soldaten die als zodanig waren gediagnostiseerd waren nauwelijks nog ervan te overtuigen dat zij niet echt ziek waren maar slechts tijdelijk geëxcuseerd voor het verrichten van frontdienst. In de rug gesteund door de legerleiding zette de militaire psychiatrie in verschillende landen een offensief in tegen shellshock en andere onwelgevallige etiketten als loopgraaf en gasneurose. Het Britse leger verbood in 1917 de uitdrukking te gebruiken en verplichtte de commandanten van medische eenheden de aanduiding NYDN (*not yet diagnosed nervous*) te gaan hanteren. De Duitse legerleiding had een dergelijke maatregel al eerder genomen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwamen de termen *battle fatigue* en *combat exhaustion* in zwang. Met behulp hiervan

konden psychiatrische stoornissen worden genormaliseerd en van hun medische betekenis ontdaan. Het moderne begrip *combat-stress* vervult een zelfde functie.

De genoemde basisprincipes werden voor het eerst door het Franse leger toegepast. Duitsland en Engeland imiteerden het systeem reeds tijdens de Eerste Wereldoorlog. Vooral bij de Engelsen ging dat niet van ganser harte. De Amerikanen toonden zich in 1917 enthousiast over de Franse aanpak en het was de Amerikaanse militaire psychiater Thomas W. Salmon die de basisprincipes voor het eerst duidelijk en systematisch heeft verwoord.

Wij hebben reeds gesteld dat de ontwikkeling van de moderne psychiatrie discontinu van aard is geweest. Hetzelfde kan tot op grote hoogte worden gezegd van de afzonderlijke basisprincipes. Albert J. Glass, die zowel tijdens de Tweede Wereldoorlog als in Korea als psychiater in het Amerikaanse leger actief was constateerde dat veel van zijn collega's moeite hadden met het principe van de verwachting. Zij hadden moeite ermee dat ze de terugkeer naar het front als enig perspectief konden bieden. Glass signaleerde deze weekhartigheid met name bij collega's die ver achter het front dienst deden. De psychiaters die de vooruitgeschoven posities bemanden en die zelf ook risico liepen waren minder zachtmoedig. Laatstgenoemden lieten zich minder leiden door de noden van de ingestorte militair maar identificeerden zich veel meer met de belangen van de eenheden waaraan zij diensten verleenden. Robert L. Pettera die in 1968 als divisiepsychiater in Vietnam verbleef schreef dat ook daar aanvankelijk het principe van de verwachting wat op de achtergrond was geraakt. Pas nadat men consequent iedere militair, volkomen los van de ernst van de symptomen, was gaan voorhouden dat hij terug moest naar zijn oude functie konden behandelingsresultaten worden geboekt.

Het uitgangspunt dat de behandeling zo dicht mogelijk achter het front moest plaatsvinden (nabijheid) is niet alleen verschillende malen opnieuw ontdekt maar ook in latere oorlogen verder uitgewerkt. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kreeg niet

alleen het geografische aspect de nodige aandacht maar werd er ook geëxperimenteerd met de sociale component van de nabijheid. Bezoeken van en gesprekken met kameraden uit dezelfde eenheid werden niet alleen toegestaan maar ook aangemoedigd. Over de resultaten waren de betrokken psychiaters tevreden. De neiging terug te keren naar de eigen groep werd door deze bezoeken in de meeste gevallen alleen maar versterkt.

Een wel zeer bijzondere uitwerking kreeg het principe van de nabijheid ten tijde van de Israëlische invasie in Libanon in 1982. Israëlische psychiaters gingen toen met succes ertoe over familieleden en echtgenotes bij de therapie te betrekken. Aan deze beslissing lagen overwegingen van pragmatische aard ten grondslag. De militaire behandelcentra werden namelijk overspoeld door joodse moeders die op ieder uur van de dag aanklopten om hun zonen te zien. Toen de psychiaters deze invasie niet konden stoppen besloten ze van de nood een deugd te maken en de moeders (later ook de echtgenotes) in het behandelplan te gaan opnemen. In dit geval werd het achterland dus naar het front gehaald. De toepasbaarheid van deze bijzondere uitwerking van het principe der nabijheid in andere landen kan echter worden betwijfeld. Duidelijk is wel dat concrete invulling van de basisprincipes naar tijd en plaats verschillend is geweest.

Tot slot

Oorlog dwingt tot aanpassing. Dat geldt niet alleen voor tactische principes en organisatorische procedures maar ook voor de geboden medische zorg. De militaire psychiatrie levert hier een aantal fraaie voorbeelden op. Het functioneren in de militaire context ten tijde van grote conflicten gaf aan deze zorgtaak een geheel eigen gezicht. Ten dele werd en wordt aangehaakt bij de verworvenheden van de civiele psychiatrie. De manier waarop de gegevens worden toegepast en de therapeutische *setting* waarin dit gebeurt verschillen hemelsbreed van de gang van zaken in de burgermaatschappij.

Literatuur

- R. H. Ahrenfeldt — *Psychiatry in the British Army in the Second World War*. Londen (1957).
J. M. W. Binneveld — *Het leger als spiegel. Oorlog, psy-*

- chiatry en geestelijke gezondheidszorg*. Rotterdam (1989).
P. G. Bourne — *Men, stress and Vietnam*. Boston (1970).
A. Kelleth — *Combat motivation. The behavior of soldiers in battle*. Boston (1982).

Een lans voor de infanterie

Een artikel dat mede kan bijdragen aan de weg die de KL moet gaan bewandelen als de minister de resultaten van zijn evaluatie van de Defensienota '91 bekendmaakt (*MS 161* (1992)(10)464).

In grote lijnen kan ik mij prima vinden in de gevolgde opzet; als het goed is een uitnodiging aan allen die anders erover denken. Toch een paar kanttekeningen. Er wordt geen rekening gehouden met de vulling van compagnieën en bataljons met meer beroepspersoneel. In de achter ons liggende jaren hebben wij, gezien de beschikbare middelen, met eigenlijk te weinig beroepspersoneel de taak moeten vervullen. De werkbelasting van het huidige personeel zou tot aanvaardbare proporties worden ge-

reduceerd. De kwaliteit van het resultaat zou zeker verbeteren. Bovendien is het mogelijk om, als dat ooit nog eens nodig zou zijn, ervaren mensen te gebruiken om op een verantwoorde wijze het aantal eenheden weer te vergroten. In het artikel wordt niet ingegaan op het verlenen van de periode dat op startfuncties (zou) moet(en) worden gediend. Het echte vak wordt geleerd aan de basis.

De stelling dat het huidige traject voor de csm voldoet onderschrijf ik niet; zeker niet als wij denken aan verbeteringen. Analoog aan het gestelde voor de compagniescommandant zou de csm, in de rang van sergeant-majoor, een tijdlang op een bataljons/brigadestaf moeten werken. De op dat niveau opgedane ervaring moet een gunstige invloed op een beter functioneren hebben.

Het gestelde ten aanzien van dienstplichtige (onder)officieren kan ik niet onderschrijven en het wordt in het artikel ook niet onderbouwd. Indien wij in de toekomst meer en meer ervaren beroeps(onder)officieren krijgen moeten dienstplichtigen beter kunnen worden begeleid. Waar nu in het land der blinden één oog koning is moet het – na het realiseren van de voorstellen – mogelijk zijn de betere dienstplichtige (onder)officieren nog beter te laten functioneren. H. F. COOPMANS, kol jg

Militärgeschichtliche Beiträge

o.r.v. W. Heinemann e.a., afl. 1 (1987), 120 blz.; afl. 2 (1988), 125 blz.; afl. 3 (1989), 199 blz., afl. 4 (1990), 129 blz., alle geïll. Uitg.: Verlag E. S. Mittler & Sohn, Herford. Prijs per afl.: DM 12,80. ISBN resp.: 3.8132.0287.9/0317.4/0325.8/0361.1

Sedert 1986 verzorgt het Militärgeschichtliches Forschungsamt van de Bundeswehr in samenwerking met uitgeverij Mittler bij het tijdschrift *Europäische Wehrkunde/Wehrwissenschaftliche Rundschau* bijlagen met militair-historische verhandelingen. Deze bijlagen werden verder binnen de Bundeswehr op bataljons- en compagniesniveau verspreid voor historische en politieke vorming. Vanaf 1987 zijn die bijlagen gebundeld en als aparte *Militär-*

Een lans voor de infanterie

Bij de totstandkoming van ons artikel hebben wij het kader-militieleger min of meer als uitgangspunt ge-

hanteerd. De ontwikkelingen bij de Koninklijke landmacht gaan echter dusdanig snel dat de bevindingen van de Commissie-Meijer al weer geschiedenis lijken. Het is m.b.t. het artikel dan ook niet langer reëel te blijven uitgaan van een kader-militieleger, zeker niet als het gaat om de *peace-enforcing* operaties. Het gestelde in het commentaar van kol Coopmans ten aanzien van dienstplichtige onderofficieren moet dan ook als achterhaald worden beschouwd. Voorts blijven wij van mening dat het aanleren van vak-kennis bij de infanterie alleen kan worden opgedaan door ervaring in functies. Dat wordt overigens door kol Coopmans beaamd als hij stelt dat het echte vak aan de basis wordt

geleerd. Het gedurende langere tijd verblijven op een startfunctie wordt door ons onderschreven. Hoewel in het artikel hoofdzakelijk is stilgestaan bij de kwaliteit van het personeel, is verbetering van het produkt zeer wel mogelijk door de kwantiteit van het bestand beroeps per eenheid te verhogen. Ten slotte kan worden opgemerkt dat ervaring bij sergeanten-majors, die de functie van csm gaan bekleden, een absolute *must* is.

Wij kunnen ons dan ook goed vinden in het voorstel van kol Coopmans, ook al hebben wij dat niet met zoveel woorden beschreven.

G. VAN EMPELEN, lkol inf
Th. H. C. POLLAERT, maj inf
O. P. VAN WIGGEN, maj inf

geschichtliche Beiträge uitgegeven. Deze Beiträge zijn geschreven door bekende Duitse militair-historici en van een hoog wetenschappelijk niveau. Voorts zijn zij zeer leesbaar en van fraaie afbeeldingen voorzien. De militaire operaties die worden behandeld, zijn verlichtigd met uitstekende kaarten en schetsen.

Afl. 1 opent met een korte bijdrage van de Duitse Bondsprezident von Weizsäcker over „Geschichte und Politik”. Ze bevat verder drie verhandelingen over Frederik de Grote (een ervan door von Weizsäcker) en korte artikelen over Alfred Graf von Schlieffen, Albrecht von Roon, de Hauptmann von Köpenick en een aspect van de Duitse volksbewapening in 1944. Opvallend zijn de bijdragen van Frieser en Salewski. In „Rommels Durchbruch bei Dinant” beschrijft K.-H. Frieser op uiterst heldere wijze de problemen waarmee Rommel te kampen had toen hij op 13 mei 1940 met zijn 7e Pantserdivisie bij Dinant de Maas overstak. Rommel bevond zich steeds in voorste lijn en bemoeide zich daar direct met de gevechtsvoering. Behalve voordelen had dat ook nadelen, stelt schr. vast. Rommel zou deze wijze van leiding geven ook in Afrika toepassen, waardoor hij volgens Frieser niet alleen een nachtmerrie voor de Engelsen, maar ook voor zijn eigen stafofficieren was. De Franse tegenaanval op Rommels nog zwakke bruggehoofd mislukte omdat die door de „Gefechtsfeldbürokratie” aan Franse zijde veel te laat werd ingezet. Schr. wijst erop dat de Duitse overwinning uiteindelijk alleen werd behaald door de betere bevelvoering en besluitvorming. Over de wijze van leiding geven door Rommel concludeert hij: *Rommel verwaltete seine Division nicht, er führte sie*. De bekende Kieler historicus M. Salewski schreef de boeiende verhandeling: „Technologie, Strategie und Politik oder: Kann man aus der Geschichte lernen?”. Aan de hand van een aantal voorbeelden, o.a. de Chinese Muur, het Schlieffenplan en de luchtoorlog, laat hij zien dat politiek, strategie en technologie onlosmakelijk met elkander zijn verbonden en elkaar voortdurend weder-

zijds beïnvloeden. Daarom is een veiligheidsbeleid zonder risico's volgens hem onmogelijk. Het verleden, aldus schr., heeft ons geleerd dat een patentoplossing voor onze veiligheidsproblematiek onmogelijk is.

In afl. 2 worden de kwestie van het Verdrag van Versailles en de schuldvraag van de Eerste Wereldoorlog aan de orde gesteld. Een van de aspecten daarvan was dat Duitsland zijn eigen onderdanen die oorlogsmisdaden hadden bedreven, gerechtelijk zou vervolven. Van de ongeveer 1700 gevallen die zijn onderzocht, leidden er slechts 12 tot een strafproces. Acht aangeklaagden kregen een vrijheidsstraf opgelegd, vier werden vrijgesproken. P. Gostzony behandelt in „Der Volksaufstand in Ungarn 1956” niet alleen de dramatische gebeurtenissen in Hongarije zelf. Hij maakt de samenhang met de Suez-crisis duidelijk en geeft een overzicht van feitelijke Hongaarse verliezen. In Boedapest kwamen tijdens de opstand 1945 personen om en 16.700 werden gewond. Aan Russische zijde sneuvelen vermoedelijk 1800 man. Na de opstand weken 211.000 Hongaren naar het buitenland uit. In Hongarije zelf moesten 28.000 mensen zich voor de rechter verantwoorden. Van de 800 doodvonnissen werden er 456 voltrokken. Navrant is dat de Russen van de VS tevoren te horen hadden gekregen dat zij voor inmeniging door het Westen niet bang behoeften te zijn. De Amerikanen hadden hun handen meer dan vol aan de Suez-crisis en de presidentsverkiezingen. F.-C. Stahl schreef een goed biografisch opstel over Helmut von Moltke. G. Meyer koos de militaire loopbaan van Generaloberst Heinz Guderian tot onderwerp. Hierbij ging hij de discussie van Guderian na 20 juli 1944 niet uit de weg. Schr. blijft echter positief in zijn oordeel over de Duitse tankspecialist die n.m.m. wel erg door de militair-technische aspecten van zijn beroep gebiologeerd is geweest. De bijdrage van T. T. Lupfer over de wijziging in de Duitse tactiek tijdens de Eerste Wereldoorlog is een verkorte weergave

van een door hem eerder gepubliceerde studie over dit onderwerp (*Leavenworth Papers* (1981)(4)).

Afl. 3 telt zes verhandelingen. Vier daarvan „Der Türkenlouis”, „Nationalkomitee Freies Deutschland”, „Die Schutztruppe von Deutsch-Ostafrika im Ersten Weltkrieg” en een bijdrage over de „Innere Führung”, zijn op het Duitse lezerspubliek afgestemd. De beide andere zijn van militair-technische aard en verdienen alle aandacht. In „Die Vorbereitung der Ardennen-Offensive 1944 zwischen Gemünd und Ormont” behandelt W. Ronke de voorbereiding van de aanval door het 5e Duitse Pantserleger (Manteufel) op de verschillende bevelsniveaus. Achtereenvolgens komen het OKW (Jodl), de Oberbefehlshaber West (Rundstedt), de Heeresgruppe B (Model) en het 5e Pantserleger aan de beurt. Schr. besteedt aandacht aan het voorstel van Manteufel om van een lange inleidende beschieting af te zien teneinde maximaal van het verrassingselement te kunnen gebruik maken. Ook signaleert hij dat Model aan Manteufel te weinig ruimte liet om naar bevind van zaken te handelen. Aan de hand van een historisch voorbeeld uit de Tweede Wereldoorlog behandelt R. Mennel in „Die Operationen in Elsaß-Lothringen im Herbst und Winter 1944/45. Eine militärgeschichtliche und wehrgeographische Studie”, de invloed van het terrein op militaire operaties. Hij begint met een geografische beschrijving van het gebied, waarna de middelen worden beschreven waarover de Wehrmacht nog kon beschikken. Na zware gevechten stabiliseerde het front zich in december 1944. De Geallieerden slaagden niet erin het Duitse bruggehoofd bij Colmar op te rollen. Terwijl de Geallieerden hun aandacht concentreerden op het afslaan van de Duitse aanval in de Ardennen, gaf Hitler opdracht voor de operatie „Nordwind”: het offensief van de Legergroep G in de Elzas en de Vogezes. Dit offensief, dat op 31 december 1944 om 23.00 uur begon, liep op 14 januari 1944 vast. Dit wordt boeiend beschreven, maar het is jammer dat schr. bij zijn eindcon-

clusies zo weinig aandacht aan de invloed van het terrein besteedt. Het enige wat hij daarover meldt is dat de Geallieerden bij het maken van hun plannen in het geheel geen rekening met het terrein hielden.

Afl. 4 bevat o.a. bijdragen over het einde van de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) en over de Slag bij Waterloo (1815). Vooral de laatste beschouwing is zeer informatief, overzichtelijk en goed voorzien van kaartjes. Voor wie dit slagveld (ten zuiden van Brussel en goed geconserveerd) wil bezoeken, biedt dit artikel alles wat men ter voorbereiding van zo'n bezoek nodig heeft. Verder drie bijdragen over de Tweede Wereldoorlog en een over de oprichting van de NAVO. G.-A. Caspar heeft de strijd tussen Oder en Elbe in april 1945 tot onderwerp gekozen („Die Endkämpfe zwischen Oder und Elbe im April 1945"). Zijn beschouwing is van militair-technische aard en behandelt voor een belangrijk gedeelte de Russische aanval op Berlijn. In zijn slotbeschouwing gaat schr. in op de problematiek van het voortzetten van de uitzichtloze strijd door de Wehrmacht. Veel kritiek heeft hij op de hoogste Duitse militaire en politieke leiding die het in een uiterst cynisme zo ver heeft laten komen. Anderzijds krijgt ook de Russische legerleiding een veeg uit de pan, omdat die de eigen soldaten onvoldoende in de hand had gehouden, waardoor dezen wraak op de Duise bevolking namen. Daardoor had de Wehrmacht zich, althans volgens hem, tot het uiterste te weer gesteld. Aan het slot van zijn betoog stelt Caspar met nadruk: *In der oberen und mittleren Führung der Wehrmacht zeigte sich auch im Chaos – sogar mehr als in Tagen des Erfolgs – wirkliches Können.* D. F. Witzel geeft in „Kommandoverbände der Abwehr II im Zweiten Weltkrieg" algemene informatie over het optreden van de Duitse commando-eenheden, de zg. Brandenburgers. Behalve verschillende acties in Polen behandelt hij ook de Duitse pogingen op 10 mei 1940 de bruggen over de Maas en het Maas-Waalkanaal onbeschadigd in handen te krijgen. Hij sluit zijn bijdrage af met een be-

schouwing over de geoorlooftheid van commando-acties, waarbij de uniformen van de tegenstander worden gebruikt. Hij doet dat op een evenwichtige wijze waarbij hij de betrekkelijkheid van de internationale regelgeving op dit gebied duidelijk maakt. De Duitse specialist van de luchtoorlog, H. Boog, geeft uiterst interessante informatie over de Duitse pogingen om lange-afstandsbombardementen en lange-afstandsverkenningen uit te voeren. Op overtuigende wijze maakt hij, aan de hand van een analyse van de technische en logistieke problemen waarmee de Duitse Luftwaffe te kampen had, duidelijk dat de plannen niet realistisch waren. De verhandeling van N. Wiggershaus, „Die NATO-Gründung und das Problem der Sicherheit vor Deutschland" vraagt van de lezer grote kennis van zaken t.a.v. het Europese veiligheidsbeleid omstreeks 1950, en voor het verteren van de vele feitelijke gegevens is een flinke portie doorzettingsvermogen noodzakelijk. Tot een echte conclusie komt schr. niet. Onbegrijpelijk is dat niet want de geschiedenis uit die tijd zal, door het einde van de Koude Oorlog, ongetwijfeld voor een belangrijk gedeelte moeten worden herschreven.

drs. J. W. M. SCHULTEN, Ikol vbdd b.d.

The world's navies

An illustrated review of the navies of the world, door D. Miller, 144 blz., geïll. Uitg.: Salamander Books Ltd, Londen, 1992. Prijs: £ 18,99. ISBN: 0.86101.642.4

Aan literatuur over veiligheidsvraagstukken blijkt de laatste tijd een toenemende behoefte te bestaan. Wie de talrijke catalogi van de afgelopen jaren raadpleegt staat verbaasd over de verscheidenheid aan literatuur op politiek-militair-strategisch gebied. Paradoxaal genoeg lijkt het einde van de Koude Oorlog juist een katalysator te zijn voor een zekere *revival* op dit terrein. De nieuwe ondoorzichtige internationaal-politieke situatie heeft geleid tot een stroom van boeken over veiligheids- en defensieconcepties. Hierbij is ook de

markt voor militaire naslagwerken aan uitbreiding onderhevig. Een voorbeeld is het onderhavige boek. Het geeft een helder, duidelijk en compact overzicht van de vele marines op deze wereld. Opvallend zijn vooral de vele bijzondere fraaie kleurenfoto's. Gezien de omvang en de doelgroep (waarschijnlijk de geïnteresseerde leek) zijn de verstrekte gegevens vrij summier. Mij beperkend tot Nederland als voorbeeld, zijn voor ons land twee bladzijden ingeruimd. Na een korte historische inleiding passeren de verschillende type van schepen van Koninklijke marine de revue. De gegevens hierover beperken zich voornamelijk tot de belangrijkste wapensystemen en de waterverplaatsing. Hierdoor is de uitgave niet meer en niet minder dan een eerste kennisneming met het fenomeen van zee-strijdkrachten. Wie echter als professional is geïnteresseerd in méér details is onvermijdelijk aangewezen op het nog steeds onvolprezen, maar ook veel duurder, *Jane's Fighting ships*.

mr. drs. C. HOMAN, kol marns

De veiligheid van Europa

Aspecten van de ontwikkeling van het Europese statenstelsel, o.r.v. M. C. Brands, N. C. F. van Sas en B. A. G. M. Tromp, 320 blz. Uitg.: Universitaire Pers, Rotterdam, 1992. Prijs: f 49,90. ISBN: 90.237.1165.3

In 16 door de samenstellers geselecteerde bijdragen wordt een overzicht gegeven van de ontwikkeling van de verhoudingen in Europa tussen staten en groepen van staten. Daarbij wordt met name de periode vanaf de Vrede van Westfalen (1648) t/m de Koude Oorlog in beschouwing genomen. De auteurs analyseren de factoren die in een bepaalde tijd de verhoudingen hebben bepaald. In een van de eerste hoofdstukken gaat Martin Wight in op het begrip *balance of power* en de toepasbaarheid van dit begrip in de onderscheiden tijdsperiodes. Hij betoogt daar-

bij o.m. dat dit evenwicht nooit helemaal volledig werd verkregen; het was geen rigide systeem, maar paste zich aan al naar gelang de ontwikkelingen. Het oogmerk was niet zozeer vrede maar meer vrijheid van handelen onder handhaving van de internationale orde.

Konrad Repgen stelt dat de Vrede van Westfalen niet is gesloten met het doel een evenwicht te verkrijgen in Europa, maar om de rust en orde in het Duitse rijk te herstellen. Daarbij zijn Frankrijk en Zweden opgetreden als toezichhoudende garantiestaten. Machtsevenwicht tussen staten kwam eerst aan de orde, aldus Heinz Durchhardt, toen koning Lodewijk XIV zich niets aantrok van het gangbare internationale recht en van de vredesordening, die bij de Westfaalse vrede was overeengekomen. Met de Vrede van Utrecht (1713) werd dan ook het handhaven van het machtsevenwicht nagestreefd. James Joll geeft in zijn bijdrage aan dat het met de Eerste Wereldoorlog niet meer mogelijk is te denken aan een Europees machts-evenwicht. De nieuwe grootmachten waren (voor een deel) niet Europees meer, maar hadden wel een mede bepalende invloed gekregen op dit continent. Na de Tweede Wereldoorlog was bij de toen ontstane verhoudingen nauwelijks nog sprake van een Europese invloed.

Paul W. Schröder behandelt in twee hoofdstukken de ontwikkeling van het Europese statensysteem in de 19e eeuw. De grootmachten, die na 1815 dit statensysteem dicteerden, lieten wijzigingen wel toe, mits daardoor het gehele systeem maar niet in gevaar werd gebracht. Hierdoor was de scheiding van Nederland en België toelaatbaar; evenals de onafhankelijkheid van Griekenland. Revoluties werden in het algemeen echter niet toegestaan. Mede door deze houding heeft Europa in het eerste deel van de 19e eeuw geen grote oorlogen gekend. De Frans-Duitse oorlog en de vorming van het Duitse keizerrijk hebben, aldus de schr., tot gevolg gehad, dat een aantal kleine en middelgrote staten in Duitsland verdween, en niet alleen de staten die in 1866 de kant van Oostenrijk hadden gekozen (Han-

nover en Nassau), maar ook Beieren, Württemberg, Baden en Hessen-Darmstadt. Hierdoor verdween een aantal bufferstaten van het Europese toneel en werd het moeilijker het machtsevenwicht in stand te houden. Wolf D. Gruner beschrijft het huidige Duitse federale staats-systeem en komt o.m. tot de conclusie, dat de Europese eenheid slechts als federatie mogelijk is.

Michael Howard behandelt Europa aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Hij signaleert – niet als enige – dat niet alleen de politici en de militairen, maar ook brede lagen van de bevolking die oorlog als onvermijdelijk beschouwden. Met enige verbazing maakt hij melding van de houding van de linkse partijen, die zich uiteindelijk bij de oorlogsbeweging aansloten. De voorstanders van de vrede bleken slechts een kleine minderheid te vormen. Jacobs geeft als zijn visie, dat noch de feitelijke beëindiging van de Eerste Wereldoorlog, noch het Verdrag van Versailles het belangrijkste element vormen bij het herkwijgen van stabiliteit in Europa. Zijns inziens zijn met name de overeenkomsten uit de jaren 1924/26, w.o. het Verdrag van Locarno hiervoor bepalend geweest. Hij meent de doorwerking ervan nog na de Tweede Wereldoorlog te kunnen waarnemen.

Interessant is de bijdrage van Paul Kennedy. Deze behandelt het begrip *appeasement*. Naar zijn mening heeft Groot-Brittannië gedurende vele decennia deze politiek als de hoeksteen van het buitenlandse beleid gezien en als zodanig gehanteerd. In tegenstelling tot de andere grote mogendheden had dit land belangen over de gehele wereld. Ondanks de geweldige macht realiseerde de Britse regering zich, dat de capaciteit ontbrak om zo nodig overal ter wereld met militaire middelen in te grijpen. Sedert 1865 (d.w.z. na Palmerstone) heeft de Britse regering zoveel mogelijk getracht een conflict met diplomatieke middelen op te lossen. Alleen wanneer vitale belangen in gevaar kwamen, werd naar de wapens gegrepen. In 1938 liep deze politiek echter spaak omdat Chamberlain niet tijdig onderkende, dat Hitler op een andere wij-

ze en met andere oogmerken dan gebruikelijk buitenlandse politiek voerde. Sedertdien is *appeasement* een schandwoord geworden, aldus Kennedy. In het laatste hoofdstuk stelt John Lewis Gaddis, dat in het bipolaire systeem van na de Tweede Wereldoorlog de beide supermogendheden elkaar bewegingsruimte gaven. Hierdoor kon geen van beide tot de conclusie komen dat vitale belangen werden aangetast. In tijden van onzekerheid bij de ene mogendheid werd door de andere daarvan geen misbruik gemaakt. Het nucleaire potentieel dat elk van hen bezat, is volgens Gaddis hieraan debet.

Met de keuze van de onderwerpen is een interessante bundel ontstaan. Het boek is niet alleen geschikt voor de student, maar ook voor allen die zijn geïnteresseerd in de betrekkingen tussen (groepen van) staten.

T. DE KRUIJF, genm gn

The struggle for mastery in Europe 1848-1918

door A. J. P. Taylor, 11e dr., 674 blz., geïll. Uitg.: Oxford University Press, Oxford/New York, 1992. Prijs (pb): £ 10,95.

ISBN: 0.19.881270.1

Taylor beschrijft de periode waarin de handhaving van het machtsevenwicht tussen de grootmachten van Europa het leidende motief was in de verhouding tussen de staten. Dit machtsevenwicht kon tijdens het beschreven tijdvak in stand blijven, omdat de positie van de grote mogendheden niet wezenlijk ter discussie stond. Dezelfde staten, die in 1815 waren betrokken bij het Congres van Wenen, waren ook de primair betrokkenen bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Weliswaar was de rangorde gewijzigd, maar niet de positie als grootmacht. De Eerste Wereldoorlog, ontketend om het machtsevenwicht te herstellen, leidde echter tot de definitieve teloorgang van de machtige positie van Europa in de wereld.

In de inleiding (36 blz.) wordt nog enige aandacht besteed aan demo-

grafische en economische ontwikkelingen, maar in de resterende 638 blz. komen vrijwel uitsluitend de politieke en de diplomatieke geschiedenis aan de orde. Het aanwezig zijn van een machtsevenwicht heeft in de beschreven periode geen oorlogen voorkomen. De Krim-oorlog, de oorlog tussen Pruisen en Oostenrijk, de Frans-Duitse oorlog en de Balkan-oorlogen tonen dat genoegzaam aan. Het Europese statensysteem echter bleef, ondanks deze conflicten, intact. Ook voor de kleinere staten was dat evenwicht relevant, maar als het machtsevenwicht niet in gevaar kwam was de kans aanwezig dat minder zorgvuldig met hun belangen werd omgegaan.

Het was het tijdvak van de geheime diplomatie, waarin de aristocratie de internationale betrekkingen verzorgde. In die contacten werd een eigen code gehanteerd en bleven de ware bedoelingen veelal verhuuld. De vele banden en contacten, ook met de potentiële tegenstanders, hebben ertoe bijgedragen dat partijen in een conflict doorgaans met weinig gezichtsverlies tot een oplossing wisten te komen. Ook tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn op vele plaatsen nog contacten tussen de strijdende partijen onderhouden. Schr. signaleert echter dat door de wisselingen in de regeringen uiteindelijk de haviken (o.a. Clémenceau en Ludendorff) de leiding kregen. Deze waren uit op het winnen van de oorlog, met het gevolg dat hierdoor een compromis niet meer mogelijk was. De diplomatie verloor hier dus het pleit en Europa zijn positie.

Taylor is het niet eens met de stelling dat de verschillende bondgenootschappen de Eerste Wereldoorlog hebben veroorzaakt. Alle bondgenootschappen waren defensief van aard en verplichtten slechts tot steun indien de bondgenoot door een derde werd aangevallen. Het Frans-Russische bondgenootschap was in Frankrijk niet populair, terwijl leidende kringen in Rusland pro-Duits waren. Duitsland maakte geen gebruik van de mogelijkheid de potentiële tegenstanders tegen elkaar uit te spelen. Door Tirpitz de vrije hand te laten bij de opbouw van de vloot, werd ook Groot-Brittannië geleide-

lijk aan in het andere kamp gedreven. Een aspect dat, volgens schr., van invloed was op de beslissingen tot bondgenootschappen te komen, was het gedrag van Duitsland, dat door dreigingen zijn zin trachtte te krijgen. Ook verbaast Taylor zich erover dat de Duitse legerleiding het plan van von Moltke (de oudere) verliet en koos voor eerst een aanval in het Westen (Schlieffenplan) en vervolgens in het Oosten. Naar zijn mening zou het, in geval van een conflict tussen Duitsland en Rusland, voor de Franse en Britse regering moeilijk zijn geweest uit te leggen, waarom aan Duitsland de oorlog moest worden verklaard. In 1914 verschaftte Duitsland zelf echter het argument voor deelneming door het Schlieffenplan uit te voeren. Het uitbreken van de oorlog zelf is volgens schr. terug te voeren op een onjuiste benadering en een verkeerde inschatting van de gevolgen voor Duitsland van het Oostenrijks-Servische conflict.

Taylor weet met de ontrafeling van de diplomatieke contacten, verhoudingen, afspraken e.d. een zeer inzichtelijk maar ook boeiend, beeld te schetsen van de motieven van de betrokken staten en staatslieden bij het „bedrijven” van buitenlandse politiek. Het verschijnen van een 11e druk geeft aan dat zijn boek nog steeds het lezen en bestuderen waard is.

T. DE KRUIJF, genm gn

Hoe bouwen wij Rusland weer op?

Overpeinzingen naar mijn beste vermogen, door A. Solzjenitsyn, 96 blz. Uitg.: Academic Services, Schoonhoven, 1992. Prijs: f 19,90. ISBN: 90.5262.082.7

Deze verhandeling is met name bedoeld voor de Russische bevolking. Schr. geeft daarin een aantal adviezen die van nut kunnen zijn bij de wederopbouw van het land. Rusland is voor hem zowel de Russische Federatie als de Oekraïne en Witrusland. Naar zijn mening is het maken van onderscheid tussen deze landen kunstmatig en wordt met name door Oekraïense emigranten in stand ge-

houden. Een afscheiding van de andere staten (de drie Baltische, drie Kaukasische en vier Centraalaziatische republieken en ook Moldavië) betreurt hij echter nauwelijks. Wel signaleert hij de relatief grote omvang van Kazakstan, die aanzienlijk groter is dan het oorspronkelijke stamland van de kozakken.

Hij geeft aan dat voor de opbouw van het land een nieuw arbeidsethos nodig is en een drastische vermindering van het geweldige bureaucratische bestuursapparaat. Hij waarschuwt voor de mogelijkheid dat mensen met geld grond opkopen en als grootgrondbezitter de boeren (weer) in een afhankelijke positie zullen brengen. Het grondbezit moet aan maxima worden gebonden. Ook acht hij monopolies uit den boze. Westers kapitaal is welkom, mits de voorwaarden voor het ter beschikking stellen maar niet zodanig zijn dat het op uitbuiting gaat lijken. Het gezin beschouwt hij als de hoeksteen van de samenleving en als de basis voor de opbouw van de staat. Aan de opleiding dient hoge prioriteit te worden gegeven. Bij de scholing mag en moet zelfs aandacht worden geschonken aan de positieve zaken uit het Westen (zoals burgerlijke vrijheid, ontzag voor het individu, enz.), maar daarentegen moet afstand worden genomen van de „pop-massacultuur”. In dit verband neemt hij ook afstand van de grote invloed die de media zouden bezitten.

Bij de keuze van de toekomstige democratische staatsvorm moet Rusland niet klakkeloos een Westers model kopiëren, maar rekening houden met, en uitgaan van, de gebrekkige ervaring in Rusland op dit gebied. Daarom moet worden gekozen voor een democratisering van onderop: beginnen op plaatselijk niveau. Op lokaal niveau kent men elkaar en zijn ook de kwaliteiten bekend van degenen, die zich hebben aangemeld als kandidaat-volksvertegenwoordiger. Begint men op landelijk niveau, dan moet men meestal stemmen op kandidaten en partijen, wier kwaliteit en capaciteiten resp. doelstellingen nauwelijks bekend zijn. Gebaseerd op de ervaringen van het lage niveau kan men via het regionale niveau geleidelijk groeien

naar een democratie op landelijk niveau.

Solzjenitsyn realiseert zich dat in Rusland nog weinig ervaring is opgedaan met een democratische bestuursvorm en dat dus de ontwikkeling in die richting behoedzaam dient te zijn en niet moet worden geforceerd. Een geluid overigens, dat men maar weinig hoort. Opmerkelijk is dat hij afstand neemt van een aantal democratische bestuursvormen die in het Westen in gebruik zijn. In zijn commentaar daarop houdt hij ons Westerlingen een spiegel voor die soms tot nadenken stemt.

Het boekje is in juli 1990 in Rusland uitgegeven en heeft daar inmiddels een oplage van meer dan 30 miljoen bereikt. Ondanks het feit dat sedert die tijd veel is gebeurd, hebben zijn aanbevelingen t.a.v. de toekomstige ontwikkeling van Rusland hun waarde behouden. Daarenboven kan het geen kwaad eens kennis te nemen van zijn visie op het Westen.

T. DE KRUIJF, genm gn

de Volkskrant stijlboek

o.r.v. H. van Gessel e.a., 10e opl., 200 blz. Uitg.: Sdu Uitgeverij, Den Haag, 1992. Prijs f 19,90. ISBN: 90.12.06584.4

Wellicht vraagt de lezer zich af waarom een uitgave als deze wordt besproken in een militair-wetenschappelijk tijdschrift. De inhoud van de *Spectator* bestaat echter uit, vaak incidentele, bijdragen van n et-professionele schrijvers. En aangezien anderzijds uitgever en redactie sinds jaar en dag streven naar verzorgd en zuiver Nederlands, alsmede uniformiteit in spelling, wordt gaarne de aandacht gevestigd op dit *Stijlboek*. Bij het zettgereed maken van artikelen moet namelijk nogal eens het nodige „schaafwerk” worden verricht. Overigens gaat dit boekje meer over *taal* dan over *stijl*. De stijl kan en mag per auteur verschillen, maar aan bepaalde taal- en spellingsregels zou iedereen zich moeten houden.

Tien drukken in acht maanden! Dan mag van een succesrijke uitgave

worden gesproken. Er is duidelijk behoefte aan een handzame en redelijk beknopte taalgids voor schrijvers. En niet geheel verwonderlijk, gezien de groeiende belangstelling voor tv-producties als *Tien voor taal*, de *Nationale spellingswedstrijd* en het *Nationaal dictee*. Het is te hopen dat de belangstelling voor goed Nederlands zich snel uitbreidt, want wie elke dag opnieuw ziet en hoort hoe onze mooie taal in de diverse media wordt mishandeld, mag – met recht – twifelen aan de kwaliteit van ons taalonderwijs. De ergernis over slordig taalgebruik en de daarmee samengaande verloederding neemt kennelijk toe.

Een boekje als dit leest men niet; men moet het, als ware het een medicijn, innemen: elke dag een paar bladzijden. En het moet, evenals een goed woordenboek, onder handbereik blijven. Want wie schrijft (en zéker als hij wil publiceren) dient zijn „boodschap” in duidelijke en zuivere taal te „verpakken”. En wie eraan is gewend zijn eigen „taalzekerheid” in twijfel te trekken, zal constateren dat het raadplegen van woordenboeken en gidsen als de onderhavige niet overbodig is en zeker geen luxe.

Bij het hanteren en raadplegen van dit *Stijlboek* moet men zich wel realiseren dat het in opzet een *intern vademecum* is (zie het voorwoord), waarin regels en richtlijnen voor Volkskrantmedewerkers zijn gegeven. Naar vorm en inhoud zou het een pragmatische uitgave kunnen worden genoemd, waarin hier en daar ook duidelijk arbitraire bepalingen voorkomen. Zo is bv. het betekenisverschil tussen *deelname* en *deelneming* niet in overeenstemming met wat de Grote Van Dale (jongste druk) vermeldt. En dan zouden eigenlijk ook *afname/afneming* en *toename/toeneming* mogen worden genoemd en toegelicht. Het verschil tussen *onder andere(n)* en *onder meer* is kunstmatig, nergens op gebaseerd en kennelijk een persoonlijke voorkeur. Voor wat de afkorting van titels betreft loopt het boekje achter: al sedert 1955 krijgen ze  lle een punt. (Overigens krijgen afkortingen van militaire rangen bij Defensie geen punt; in tegenstelling

tot in de Van Dale, maar daarin worden ook alle letterafkortingen met punten geschreven, iets wat al lang geleden in onbruik is geraakt). *Terzeldertijd* is niet juist; v oor tijd hoort een spatie (Van Dale). Een boekje als dit is uiteraard nimmer compleet, en ongetwijfeld noteren de samenstellers geregeld aanvullingen voor een volgende (herziene) druk. Daarom hier een paar suggesties. Wie *mijns inziens* opneemt mag *onzes inziens* niet vergeten. Bij „vreselijke uitdrukkingen” staat terecht *heikel* vermeld, maar is bv. *hectisch* niet even vreselijk? En *speerpunt, van start gaan, rond de klok van...*, *het groene licht krijgen, op het stuk van ...?* Het jongste gedrocht is *insteek*: om dat probleem te tackelen (ook zoiets fraais) maken we een *insteek* bij..., of: zullen we maar eens insteken bij..., wanneer wordt bedoeld te zeggen waar een probleem wordt aangepakt. En verder: wie het verschil tussen *ten slotte* en *tenslotte* duidelijk maakt, mag dat ook doen met *ten einde* (afgelopen) en *teneinde* (met het doel...). Opnamerijp lijkt ook *concept*, wat *conceptie* moet zijn als méer wordt bedoeld dan een ontwerp, een eerste opzet (zie Van Dale). Voor *et cetera* (etc.) mag best het goed-Nederlands *enzovoort(s)*, afgekort enz., worden geadviseerd. *Velen zouden ook zijn gebaat met een verklaring van het verschil tussen respectief(ve) en respectievelijk*. Een rare gewoonte ten slotte is het steeds vaker voorkomende vermijden van de overtreffende trap: bv. het meest gevaarlijk(e), de meest eenvoudige..., in plaats van *gevaarlijkst(e)*, *eenvoudigst(e)* e.d.

Het is alweer vele jaren geleden sinds ANP en GPD het boekje *Correct Nederlands. Spellingsadviezen voor de publiciteitsmedia* uitgaven; een nog steeds bijzonder nuttige en bruikbare gids, met de nadruk op taal en spelling, en met een wat andere opzet. Het *Stijlboek* is een z eer welkome aanwinst en de bovenvermelde puntjes van kritiek zijn zuiver opbouwend bedoeld. Als de samenstellers van beide uitgaven eens „boekje bij boekje” legden en samen  en – nog beter – vademecum maakten?...

L. W. KRUMBHOLZ
(BUREAUDED. MS)